ҚАЗАҚСТАН ЖОО ЖУРНАЛИСТИКА ФАКУЛЬТЕТТЕРІ ҮШІН САЯСИ ЖУРНАЛИСТИКА БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛ

УДК 070
ББК 76.01
В60

Саяси журналистика бойынша әдістемелік құрал Қазақстанның ЖОО журналистика факультеттері мен кафедраларының оқытушылары мен студенттері үшін әзірленген.

Авторлар:
Екатерина Воинова, ф.ғ.к., доцент, М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті
Эдуард Полетаев, тәуелсіз саясаттанушы, Қазақстан

Редакция алқасы:
«Құқықтық медиа орталығы» ҚҚ.

Саяси журналистика бойынша әдістемелік құрал Қазақстанның ЖОО журналистика факультеттері мен кафедраларының оқытушылары мен студенттері үшін әзірленген / Авторлар ұжымы. «Құқықтық медиа орталығы» қоғамдық қорының бас редакция-сымен – Нұр-Сұлтан: 2022 – 92 б.

ISBN 978-601-08-2022-7

Әдістемелік құралдың мақсаты – ЖОО оқытушылары мен студенттерге саяси журналистиканың ерекшеліктері, пәнді оқыту, аталған тақырыптың қазақстандық ерекшелігі туралы объективті және жан-жақты ақпарат беру.

Бұл оқу құралын «Құқықтық медиа орталығы» ҚҚ Қазақстандағы Конрад Аденауэр атындағы Қордың қолдауымен әзірледі. Жарияланым мазмұны авторлардың көзқарасын білдіреді және міндетті түрде Конрад Адэнауэр атындағы Қордың көзқарасымен міндетті түрде сәйкес келмейді.

УДК 070
ББК 76.01
В60

ISBN 978-601-08-2022-7

МАЗМҰНЫ:

КӨПШІЛІК ОРТАДАҒЫ САЯСИ КОММУНИКАЦИЯ

1 **Саясат коммуникация ретінде (саяси коммуникацияның мәселесі).**
- Коммуникация қалай пайда болады? Ол не үшін керек?
- Көпшілік сала және коммуникативті әрекет. Қоғамдық мүдделердің артикуляциясы. Көпшілік саланың акторлары;
- Көпшілік орта деформациясының факторлары. Технологиялық қиындықтар. Саяси тәжірибе және институттар рөлі;
- Көпшілік дискурс. Ю. Хабермастың коммуникативті шешімі.

2 **БАҚ көпшілік дискурстың субъекті ретінде.**
- БАҚ қызметі;
- Аудиториямен өзара байланыс.

3 **Күн тәртібін қалыптастыру**
- Күн тәртібі медиа ықпал ретінде. Күн тәртібін қалыптастыру және бекіту;
- Күн тәртібін қалыптастыру деңгейлері (М. Маккомбс, Д. Шоу);
- Күн тәртібін бекіту технологиялары: нысандар тәртібі мен атрибуттар тәртібі;
- Нысандар тәртібі. Маңызды тақырыпты бөлу және жасырын интерпретация (news judgment);
- Атрибуттар тәртібі. Түсіндірме схемасын таңдау. Фрейминг және негізделмеген түсіндірме схемалары;
- Күн тәртібіндегі деградация. Симулякр (Ж. Бодрийяр).

4 **Контент дайындау тәжірибесі**
- Ньюсмейкерлермен өзара байланыс;
- Сарапшыларды таңдау;
- Мәліметтермен жұмыс және фактчекинг.

1-қосымша. Қазақстан саяси жүйесінің құрылымы. Құқықтық негіздер, ерекшеліктер, нюанстар, тарихы.

2-қосымша. Ақпаратпен, дереккөздермен жұмыс, құқықтық ерекшеліктер. Ақпарат іздеуді реттейтін заңдар, сұранымдар, шағымдар, болуы мүмкін талап арыздар және даулы жағдайлар.

1 - ТАРАУ

Саясат коммуникация ретінде

саяси коммуникациялар мәселесі

Зерттеу тәжірибесінде **САЯСИ КОММУНИКАЦИЯ** саяси жүйенің қызмет етуі маңызы бар ойларды жеткізу ретінде түсіндіріледі[1]. Бұл ретте саяси коммуникация «сапасы» қоғам үшін маңызы бар мәселелерді «сауатты түсінікпен» байланысты. Саясаттанушы Роберт Дальдің пайымынша, «сауатты түсінікті» «мүдделерді жүзеге асыру бойынша құралдар мен мақсаттардың, жеке мүдделерін өзі үшін ғана емес, сонымен бірге, барлық өзге қамтылатын тұлғалар үшін түсіну» дегенді білдіреді"[2].

Өзгеше айтқанда, сапалы саяси коммуникация қоғам игілігіне назар аударып, қоғам алдында тұрған мәселелерді түсінуге ықпал етуі керек. Тиісінше, коммуникациядағы олқылықтар қоғамның жағдайына әсер етеді. Оның үстіне, әлеуметтанушы Никлас Луман[3] атап өткендей, қоғам - бұл қарым-қатынас өзара әрекеттесудің қажетті элементі болып табылатын әлеуметтік жүйе.

Классикалық нұсқада коммуникация келесі элементтерді қамтиды: коммуникатор, хабарлама (message), жеткізу арнасы немесе құралы (medium) және қабылдаушы (адресат).

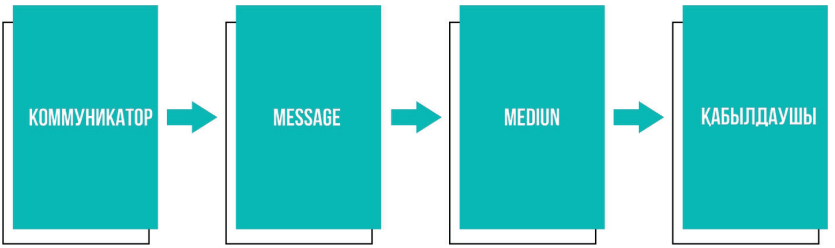

1 The Dictionary of Political Analysis (1982). /Eds.: Piano J., Riggs R., Robin H. – Santa Barbara, Calif.: ABC-Clio, Oxford.

2 Даль Р. (2003) Демократия және оны сынаушылар. М.: РОССПЭН.

3 Луман Н. (2004) Қоғам әлеуметтік жүйе ретінде. М: «Логос».

Саяси коммуникация процесі әртүрлі субъектілер мен топтардың: азаматтар мен азаматтық қоғам құрылымдарының, саяси субъектілер мен саяси институттардың, лоббистік құрылымдардың[4] және бұқаралық ақпарат құралдарының өздерін тоғыстыруды көздейді. Субъектілердің әрқайсысы бір уақытта коммуникатор да, алушы да бола алады.

Американдық саясаттанушы Гарольд Лассвеллдің[5] формуласы коммуникация процесінің әсерлі аяқталуын болжайды: **коммуникатор → сообщение → канал → реципиент → эффект.**

Дегенмен, бұл схема толық емес, өйткені ол бір жақты және екі жақты байланыстың ерекшеліктерін ажыратпайды. Сонымен қатар, «алушы» жауап беру мүмкіндігінен айырылады. Ал иә/жоқ деп жауап беру мүмкіндігінсіз байланыс толық емес, жеткіліксіз және біржақты болады.

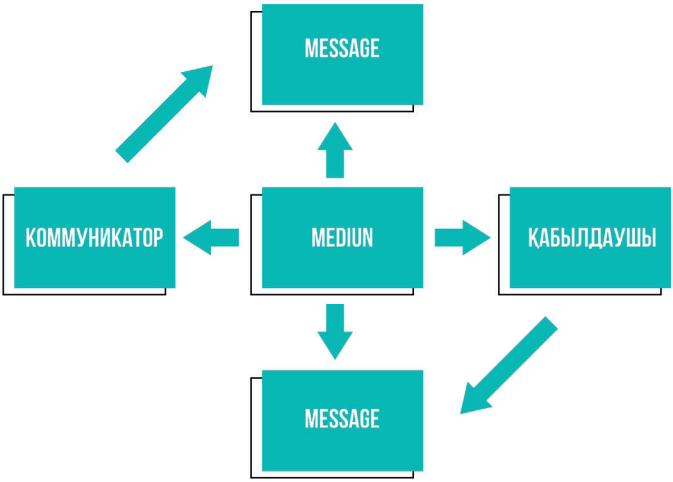

Осылайша, коммуникативті өзара байланыстың шартты түрде екі моделін бөліп қарастыруға болады:

---

[4] БАҚ коммуникация алаң ретінде, және оның субъекті ретінде.

[5] Lasswell H.D.(1948) The structure and function of communication in society. In L. Bryson (Ed.), The communication of ideas (pp. 37-51). New York: Harper and Row.

1. СТРАТЕГИЯЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ

Кері байланыс элементтері жоқ субъект-объектілік процесс, өйткені ол тең қарым-қатынас серіктестігіне емес, қарым-қатынасқа қатысушылардың бірінің мүддесіне негізделген. Бұл мүдде манипуляциялық болуы мүмкін. Мәселен, үгіт-насихат туралы айта отырып, Гарольд Лассуэлл «надан азаматтарды өз жағында ұстау үшін» қажет екенін атап өтті[6].

Бұл жағдайда БАҚ делдал функциясын жоғалтып, лоббист болып қана қоймайды, саналы түрде (манипуляция арқылы) немесе бейсаналық түрде (байланысты бұрмалау арқылы) алдайды. Кез келген жағдайда олар қарым-қатынас процестері үлгісін қалыптастырады, «шынайылықтың әлеуметтік құрылысын»[7] құрады.

Тапат туралы үнсіз қалды.

Ауқымды апат туралы алғашқы хабарларды шведтік Tidningarnas Telegrambyra ақпараттық агенттігі жариялады, бірақ кеңес қоғамы апаттың ауқымы туралы білмеді, өйткені 28 сәуір күні кешке ТАСС тек «қайғылы жағдай» туралы «Чернобыль атом электр станциясында апат болды. Реакторлардың бірі зақымданған. Оқиғаның салдарын жою шаралары жүргізілуде. Зардап шеккендерге қажетті көмек көрсетілді. Оқиғаның мән-жайын анықтау үшін үкіметтік комиссия құрылды» деген хабарлама таратты.

30 сәуірде «Известия» газеті ТАСС хабарламасын көшірді. Ал, әлемдік басылымдардың бірінші беттері Чернобыльге арналды.

Мамыр мерекелері кезінде БАҚ демонстрациялар туралы хабарларды жариялайды, дегенмен 2 мамырда «Правда» газеті батыс ақпарат құралдарын «шын мәнінде 2 адам қайтыс болды», «зардап шеккендерге көмек жалғасып жатыр», «кәсіпорындардың, колхоздардың, совхоздар мен

[6] Lasswell H.D.(1946) Propaganda, Communication, and Public Opinion: A Comprehensive Reference Guide. – Princeton, Princeton University Press.

[7] Berger P., Luckmann T. (1966) The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge. – New York: Garden City.

мекемелердің жұмыстары қалыпты жүріп жатыр» деген жалған ақпарат тарапты деп айыптады.

«Правда» газетінде 4 мамырда ғана Припятьтан репортаж шықты, онда «Абырой болғанда, мыңдаған адам жұмыс істейтін және жақын маңда тұратын атом электр станциясында дүрбелең болмады, Алайда, басқа түскен қиындық халықты біріктірді, олар өздері жылдам тәртіпті қалпына келтірді» делінген.

2. ИНТЕРАКТИВТІ КОММУНИКАЦИЯ

Коммуникацияға қатысатын барлық тараптың өзара қатынасын қамтитын субъектілік-субъективті процесс. Басқаша айтқанда, «символикалық өзара қатынас» жауап әбден берілген кезде ғана интерактивті коммуникацияға айналады [8].

Ең дұрысы, бұл модель саяси субъектілер қызметінің ашықтығымен, қоғамдық талқылауға және қоғамдық сараптамаға тең қатысумен сипатталады. Бұқаралық ақпарат құралдары мемлекеттік саясат институты ретінде, «медианың қатысуы» ретінде әрекет етеді.

Дегенмен, коммуникаторлар санын кеңейтіп, жауап беруге мүмкіндік беретін цифрлық медиа белгілі бір тәуекелдерді де енгізетінін атап өткен жөн, мысалы, ақпараттың елеусіздігі және сенімсіз ақпараттың таралуы.

«Қоғамдық сфераның» теоретиктері (И.Кант, Х.Арендт, Дж.Хабермас) мемлекеттің, бизнес-құрылымдардың, азаматтық қоғам институттары өкілдерінің және басқа да әлеуметтік және қоғамдық мүдделерді жүзеге асыру мақсатындағы сала ретінде кәсіби топтардың қоғамдық-саяси қызметтің қоғамдық саласын сипаттады.

[8] Faules D., Alexander D. (1978) Communication and social behaviour: A symbolic interaction perspective. – MA: Reading.

Неміс философы және әлеуметтанушысы Юрген Хабермас өз еңбектерінде әртүрлі мүдделерді үйлестіру кеңістігі ретінде көпшілік ортаның коммуникативті сипатын атап көрсетеді. «Ең үздік дәлелдердің күшімен азаматтар бір-бірін бір нәрсеге сендіре алатын бірлескен перспектива көпшілік болып саналады. Жариялылық - қоғамдық мүдделерді үйлестірудің негізгі сипаттамаларының бірі[9]» деп атап көрсеткен.

Хабермастың пайымдауы философ Ханна Арендттің[10] «қоғамдық кеңістік» тұжырымдамасымен үндеседі. «Қоғамдық кеңістік» дегенде ол адамның азамат болып қалыптасып, мемлекеттік істерді талқылауға жеке өзі қатысатын, көпшілік алдында өз пікірін білдіретін және оны басқа азаматтармен алмасатын орынды білдіреді. Хабермас пен Арендт концепцияларының айырмашылығы мынада: Арендт ежелгі грек агорасының метафорасы арқылы қатысушылардың бірге болуын атап көрсетеді, ал Хабермас «БАҚ-тың арқасында бірін бірі еститін», «шашыраңқы бұқараны» негізге алады[11] .

Жалпы алғанда, **қоғамдық сала** әлеуметтік маңызы бар тақырыптар мен мәселелер айқындалып, талқыланатын және оларды шешу жолдары әзірленетін әлеуметтік кеңістік ретінде сипатталады. Бұл кеңістікте қоғамдық пікір қалыптасады. Бірақ, сонымен бірге, қоғамдық сфераны түсінудің екінші аспектісі бар, ол қоғамдық коммуникативті әрекеттер жиынтығы арқылы жүзеге асады.

Хабермас[12] кейінгі жазбаларында талқыланатын тақырыптардың сипатына қарай уақыт пен кеңістікте қиылысатын және бөлінетін «қауымдастықтың» ашық желісі туралы жазады. Бұл қоғамдық саланы жылжымалы, шекарасы белгіленбеген етіп көрсетеді. Ол әртүрлі институттарда да, өзара әрекеттесудің әртүрлі форматтарында да көрініс табады («жанды» және «жазбаша мәтіндер арқылы»).

---

[9] Хабермас Ю. (2001) Вовлечение другого. Очерки политической теории. Спб.: Наука.

[10] Арендт Х. (2000) Vita Activa, или О деятельной жизни: пер. с англ. СПб.: Алетейя.

[11] Habermas J. (1989) The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge, MA: MIT Press.

[12] Habermas J. (1996) Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Cambridge: Polity.

Қоғамдық саланың көлемі саяси жүйе белгілеген шеңберге де, қоғамдық мәселелерге қызығушылықтың ауытқуына да байланысты. Осылайша, қоғамдық сала қоғамдық мүдделерді үйлестіру алаңдарын қалыптастырады. Мұндай алаңдар мемлекеттен автономды және әртүрлі «топ» үшін ашық болуы керек деп болжанады.

Қоғамдық сала субъектілерінің үш түрі бар:

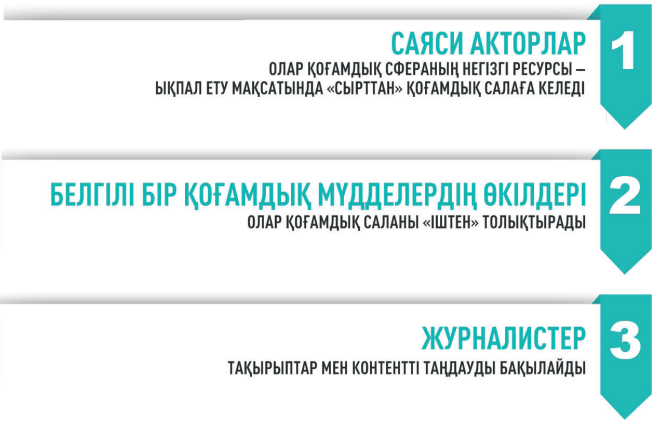

Бұл ретте бұқаралық ақпарат құралдары көпшілік саланың негізі және маңызды құрылымдық элементі ретінде қарастырылады.

Мысалы, АҚШ пен Еуропадан тысқары медиа – колумбиялық Mutante басылымы өзін «азаматтық диалог үшін цифрлы қозғалыс» ретінде көрсетеді https://www.mutante.org/.

Бұқаралық ақпарат құралдары коммуникация субъектісі және бір мезгілде пікірталас модераторы ретінде қоғамдық мүдделерді жеткізетін және билік органдарының қызметіне қоғамдық бақылау жүргізетін күн тәртібін құрайды.

Бірақ Юрген Хабермас бірқатар факторлардың әсерінен (мысалы, бұқаралық ақпарат құралдарын коммерцияландыру мен нарыққа бағындыру, сондай-ақ билік субъектілердің қысымына байланысты) қоғамдық сала деформациялануы мүмкін екенін атап өтеді. Қоғамдық саланың деформациясы

нәтижесінде қоғамдық кеңістік ыдырап, жиі поляризацияланады, ал азаматтардың саяси қатысуы тек БАҚ-ты тұтынуға әкеп соғады.

КӨПШІЛІК САЛА МЕН МЕДИАҒА ЫҚПАЛ ЕТУ ФАКТОРЛАРЫ

1. ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ

Заманауи технологиялар БАҚ жүйесін құрылымдық өзгерту факторларының бірі болып табылады. Технология ақпаратты табу, өңдеу және жеткізу тәсілін өзгертті. Бұл мүмкіндіктерді де, қиындықтарды да білдіреді.

Философ және әлеуметтанушы Элвин Тоффлер «Болашақ шок»[13] атты еңбегінде БАҚ жүйесінің және сәйкесінше жалпы қоғамдық саланың алдында тұрған негізгі міндеттерді сипаттады:

Ақпараттың жаңашылдығына баса назар аудару, бұл ақпараттың гипер-артықтығына әкеледі. Бұл жағдайда ақпарат ағыны ақпараттық шуға айналады.

Ақпаратты беру жылдамдығы, бұл тек ақпараттық қателерді ғана емес, сонымен қатар ақпараттық фейктердің де көбею қаупін арттырады. Сонымен қатар, ақпаратты бір сәттік тұтыну контексттің «ұмытылуына» әкеп соғады, сондықтан себеп-салдар байланыстарды және шындықты талдауды қиындатады.

Шындықта әртүрлілікті жоятын ақпарат алуандығы. Аудитория үшін бір-бірімен жарысатын БАҚ бір тақырыпқа, бір интерпретацияға жүгінеді.

[13] Тоффлер Э. (2002) Болашақ шок. М.: АСТ.

Бұқаралық коммуникацияны зерттеуші және теоретик Денис Маккуэйл де «журналистика осы молшылықтан жоғалып кеткен, әлеуетті маңызды және жұртшылықты қызықтыратын үлкен көлемдегі деректерді өңдеу және түсіну қажеттілігіне тап болады»[14] деп атап өтеді.

Осылайша, Knight Foundation және Gallup[15] зерттеулері жаңалықтардың үлкен көлемі мен оларды тарату жылдамдығы американдық БАҚ аудиториясын шатастыратынын көрсетті. Респонденттердің оннан алтауы жаңалықтар ағынының жылдамдығы (61%) және БАҚ-тың көбеюі (63%) оларды қатты күйзелтетінін атап өтті: оларға шындықты қабылдау, сондай-ақ ненің маңызды, ненің маңызды емес екенін анықтау қиын.

Көбінесе әлеуметтік желілер мен интернет-басылым сайттарындағы жаңалықтар мен басқа да мазмұнды аралас-тыру себеп.

Желілік коммуникациялар қоғамдық сфераның тұрақсыз жағдайын жасайды, себебі желілік қоғам «нарциссистік өкілдіктер»[16] сферасын жасап шығарады, әлеуметтік теңсіздіктерді жаңғыртады және негіздейді[17] (медиаға қол жеткізу немесе, мысалы, cancel culture феноменін қараңыз), өйткені ол фактінің салыстырмалылығын рәсімдейді. Мұны постшындық феномені көрсетеді.

«Post-truth» (пост-шындық) сөзін жыл сөзі деп таныған Оксфорд сөздігіне[18] сәйкес, мәселе қоғамдық пікірді қалыптастыруда эмоциялар мен адамның жеке ұстанымы объективті фактілерден гөрі өтімді болып тұр. Технологиялардың қолжетімді болуы нәтижесінде әлеуметтік коммуникациялар эмоцияға толы «балама фактілердің» таралуына және фактінің құнсыздануына ықпал етеді.

---

[14] МакКуэйл Д. (2013) Журналистика және қоғам. М: Медиа-мир. С.37.

[15] https://knightfoundation.org/reports/american-views-2020-trust-media-and-democracy/

[16] Benhabib S. (2002) The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era. Princeton, NJ: Princeton University Press.

[17] Кастельс М. (2004) Интернет Галактикасы: Интернет, бизнес және қоғам туралы ой. Екатеринбург: У-Фактория (при участии Гуманитарлық университеттің қатысуымен).

[18] Oxford Dictionaries. Lexico Dictionaries https://www.lexico.com/en/definition/post-truth

Пост-шындыққа мысал ретінде 2021 жылдың басына дейін өзінің Twitter аккаунтын белсенді жүргізген АҚШ-тың бұрынғы президенті Дональд Трамптың мәлімдемесін келтіруге болады. PolitiFact[19] жобасының мәліметі бойынша, Трамптың мәлімдемелерінің 70%-ға жуығы негізінен жалған немесе мүлдем жалған болған. Оның мәлімдемелерінің 3% ғана фактілер. Дональд Трамп Twitter-ді негізінен қастандық теориялары мен жалған жаңалықтарға толы «балама шындықты» тарату үшін пайдаланды. Сонымен бірге дәл осы «шындық» резонансты[20] болып шығады. Сондықтан платформа алдымен президенттің жазбаларын жалған ақпарат деп белгілей бастады, содан кейін аудиторияның кейбір твиттермен өзара әрекеттесу мүмкіндігін шектеді (атап айтқанда, пайдаланушылар Трамптың оны сайлау кезінде жеңісін ұрлады деген айыппен жазбаларына лайк немесе ретвит жасай алмады), ал 2021 жылдың басында оның аккаунты өшірілді.

Бұл жайт тек Дональд Трамппен шектелмейді – Батыс елдеріндегі популизмнің күшеюі саясаткерлердің шындыққа тікелей немесе жанама қайшы келетін «балама фактілерге» белсенді үндеуімен қатар жүрді.

Массачусетс технологиялық институтының (MIT)[21] 2006-2017 жылдар аралығында Twitter-дегі қауесеттердің таралуын зерттеген зерттеуі көрсеткендей, фейк ақпараттар эмоцияларға әсер ететіндіктен, тезірек, оңайырақ және фактілерден тыс таралады. Facebook қолданушыларының жауаптарын талдаған Buzzfeed[22] 2016 жылы АҚШ-тағы президенттік сайлау науқанының үш айында жалған әңгімелер 19 ақпараттық ресурстағы (New York Times, Washington Post, Huffington Post, NBC, т.б.) жаңалықтарға қарағанда әлеуметтік желі аудиториясының назарын (репосттар, лайктар және пікірлер) көбірек аударған деген қорытындыға келді.

---

19 https://www.politifact.com/personalities/donald-trump/

20 How Trump Reshaped the Presidency in Over 11,000 Tweets https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/02/us/politics/trump-twitter-presidency.html

21 https://science.sciencemag.org/content/359/6380/1146

22 https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook

2. САЯСИ

Медианың даму траекториясы саяси жүйе мен саяси институттардың контекстімен анықталады.

Егер ашық типтегі (демократиялық) саяси жүйелерде бұқаралық ақпарат құралдары билік органдарымен тең негізде өзара әрекеттесуді құра отырып, қоғамдық кеңістіктің белсенді субъектілері ретінде әрекет етсе, гибридті және демократиялық емес режимдер жағдайында БАҚ көмекші институттарға айналады және коммуникацияның стратегиялық моделін құра алады. Бұл бірінші кезекте тұрған маңызды проблемаларды хабардар ету және талқылау емес, ақпаратты бақылау, қажетті түсіндірмелерді қалыптастыру және соның нәтижесінде айла-шарғы жасау және насихаттау дегенді білдіреді.

Жабық саяси жүйелердегі БАҚ саласын бақылау әртүрлі құралдарды қолдану арқылы жүзеге асырылады: әртүрлі заңнамалық шектеулер мен цензурадан ыңғайсыз БАҚ-ты жабуға дейін.

Ауғанстан журналистерінің ұлттық қауымдастығының мәліметінше, 2021 жылдың тамызында тәліптер билікке келгеннен бері ауғандық БАҚ-тың 70%-ы жабылған. Pajhwok ақпарат агенттігі Кабулдағы шеруді жазып жүрген журналистердің қамшымен ұрылғаны туралы хабарлады.

Танзания билігі ең танымал жергілікті газеттің жұмысына тыйым салды, өйткені билеуші партия өкілінің үш полиция қызметкерінің өліміне қатысы барын көрсеткен болатын.

Камбоджа билігі пандемия кезіндегі үкіметтің әрекетін сынағаны үшін журналисті қамауға алды.

Түркияда Президент жанындағы Қоғаммен байланыс басқармасы берген пресс-карталары мен аккредитациясы жоқ журналистер ел басшылығының қызметін жариялай алмайды және көшедегі әрекеттер туралы хабарлай алмайды. Сыншыл журналистерден бұл пресс-карталар қайтарып алынады, ал қолдану мерзімін созу туралы өтініштер жауапсыз қалады.

Беларусьте тәуелсіз БАҚ-қа тосқауыл қойылып, наразылық акциясын жазған журналистер қамауға алынды.

Демократиялық жүйе БАҚ-тың саяси тәуелсіздігіне кепілдік беретініне қарамастан, мемлекеттік институттар мен саяси субъектілер тарапынан ашық және жасырын қысым көрсету әрекеттеріне де тап болуы мүмкін.

1971 жылдың көктемінде сол кезде АҚШ-тың Вьетнам соғысына кіруі туралы Пентагон құжаттары негізінде мәтіндер дайындап жатқан The New York Times оларды басып шығаруға тыйым салу туралы бұйрық алды. Ақ үй сөз бостандығын шектеуге тырысты. Бірақ газет құжаттарды өзінің бәсекелестері – The Washington Post газеті тапсырды. Жариялануға тағы тыйым салынғаннан кейін басылымдар АҚШ Жоғарғы сотына арызданды, 1971 жылдың маусымында сот арызды қанағаттандырды. Қоғамдық мүдде құпиялылық пен «ұлттық қауіпсіздікке нұқсан келтіруден» маңыздырақ болып шықты.

1972 жылы маусымда Демократиялық партияның штаб-пәтерін бұзып кіргеннен кейін және The Washington Post басылымы «хакерлердің» ЦРУ-мен байланысы және саяси қарсыластармен күресу үшін құпия қордың бар екендігі, оны бұрынғы бас прокурордың бақылап келгені туралы материал жарияланған соң, президент Никсон алдымен басылымды қылмысқа қатысы бар деп айыптауға тырысты, ал жаңа мерзімге қайта сайланғаннан кейін ол The Washington Post журналистерін президенттік пулдан шығарып, олардың Ақ үйге кіру мүмкіндігін шектеді.

Дональд Трамп өзіне қарсы шыққан БАҚ-ты «халық жаулары» деп ашық айтты. Ол Ақ үйде өткен брифингтер мен Twitter-дегі парақшасында журналистерді балағаттап, сұрақтарға жауап беруден бас тартты.

Оның 2020 жылдың наурыз айында NBC журналисі Питер Александрмен диалогы келесідей болды[23]:

П.А: «Қазір сізді қадағалап, ошып отырған американдықтарға не айтасыз?»

Д.Т.: «Мен сізді қорқынышты репортер деп айтамын».

[23] https://www.nbcnews.com/politics/donald-trump/trump-rips-reporter-who-asked-him-calm-scared-americans-terrible-n1165031

Бірақ ашық жүйеде журналистер институционалдық еркіндік кепілдіктеріне ие, демек, жауап алуға мүмкіндігі бар[24]. Бұл БАҚ президент Трамптың коронавирусқа қатысты фактілерді түбегейлі түсінбеуін әшкереледі. «Нью-Йорк Таймс» газеті президент фигурасының фонында коронавирустан қайтыс болғандардың аты-жөні бірінші бетте көрсетілген нөмірді жариялады.

"All the News That's Fit to Print"

The New York Times

EARLY EDITION

VOL. CLXIX . . . No. 58,703 NEW YORK, SUNDAY, MAY 24, 2020

U.S. DEATHS NEAR 100,000, AN INCALCULABLE LOSS

They Were Not Simply Names on a List. They Were Us.

Жалпы, жабық саяси жүйелерде қоғамдық салаға ықпал етудің саяси факторы экономикалық фактормен байланысты болуы мүмкін.

Никарагуада үкімет жергілікті тәуелсіз газеттерді шығару мүмкіндіктерін шектеу үшін қағазды, сияны және басқа да баспа құралдарын кеден арқылы өткізбей қойды. Сондықтан ең ірі басылымдар беттердің форматы мен түсін өзгертуге, сонымен қатар бет санын азайтуға мәжбүр болды. Кейінірек Никарагуа билігі елдегі ең көне күнделікті газет «Ла Пренсаға» бір жыл бойы қағаз бен сияны пайдалануға тыйым салды. Осыған ұқсас тыйым басқа күнделікті El Nuevo Diario-ны жабуға мәжбүр етті.

[24] New York Times веб-сайтында баспагер Артур Сульцбергердің хаты жарияланды, онда ол бұқаралық ақпарат құралдарының халық жауларымен байланысы «жалған ғана емес, қауіпті өтірік» екенін атап өтеді, өйткені «халық жаулары» деген тіркес. тирандар мен диктаторлар пайдаланды. Ал мемлекет басшысының айтқан сөздері журналистерге нақты қауіп төндіретіндерге еркіндік беріп отыр. https://www.nytco.com/press/new-york-times-publisher-a-g-sulzberger-responded-to-president-trumps-continued-attacks-on-a-free-press/

3. ЭКОНОМИКАЛЫҚ

БАҚ нарығының ерекшелігі тек реттеу дәрежесін ғана емес, сонымен қатар БАҚ-тың меншік құрылымы мен меншігін, БАҚ-тың өзінің құрылымын және әртүрлі мазмұнның қолжетімділігін, сонымен қатар редакциялық модельдің ерекшеліктерін ашады.

Цифрлық медиа бизнестің бір бөлігі бола алатынын дәлелдей отырып, редакциялық үлгідегі өзгерістердің траекториясын көрсетті. Pew Research Center АҚШ-тағы газеттердің 2021 жылғы жағдайын[25] зерттеуі таралым мен жарнамадан түсетін кірістің төмендеуін көрсетеді, бірақ сонымен бірге ықтимал өсу нүктелерін - трафик пен ақылы модельді ұсынады.

Медианарық технологиялық өзгерістерге және сәйкесінше аудиторияның медианы тұтыну әдеттерінің өзгеруіне байланысты турбуленттілік жағдайында.

Осылайша, 25 ірі американдық газет пандемия басталғаннан бері баспа таралымының 20%-ын жоғалтты, ал британдық The Guardian газеті 10 жылда екі есе азайған баспа басылымының тиражын жұртшылыққа көрсетпеу керек деп шешкен. Айта кету керек, американдық ең ірі басылымдар да, британдық The Guardian да цифрлық аудиторияны көбейтіп, сәйкесінше цифрлық мазмұнды таратудан түскен кірісті арттырды.

Тағы бір қиындық бұқаралық ақпарат құралдарын орталықтандырумен байланысты, бұл өз кезегінде олардың санының қысқаруына алып келеді.

Жергілікті БАҚ дағдарысқа ұшырады, оның ішінде жергілікті қауымдастықтың коммуникацияға деген сұранысына байланысты олар өте сұранысқа ие болған елдерде жағдайы қиындай түсті.

Соңғы 15 жылда АҚШ-та 2000-ға жуық аймақтық басылым жабылды. Америка аймақтарының 40%-ы жеткілікті мөлшерде жергілікті газеттерсіз өмір сүреді.

[25] https://www.pewresearch.org/journalism/fact-sheet/newspapers/

200 округте баспа басылымдары мүлдем жоқ, ал жартысында (1540) бір ғана және әдетте апта сайынғы басылымдар бар[26]. Кейбір жағдайларда басылым иелері оларды басқа бизнес есебінен ұстауға тырысады.

Степлтон қаласында (Небраска) жергілікті баспахана мен баспа компаниясының иелері баспахана аумағында ішімдік сататын дүкен ашу арқылы басылымдарды басып шығару шығынының орнын толтыру жөнінде шешім қабылдады.

Бірақ белгілі бір жағдайларда БАҚ-ты орталықтандырудың тек экономикалық емес, басқа да салдары болуы мүмкін. Мемлекет медиа нарығына тікелей немесе жанама түрде де шыға алады. Бұқаралық ақпарат құралдары мемлекетке өткен жағдайда бір топтың мүддесіне қызмет ету құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Польшада басқарушы консервативті «Заң және әділдік» партиясының айналасында БАҚ активтері шоғырланды. «Полска Пресс» медиахолдингін мемлекеттік мұнай өңдеу зауыты «ПКН Орлен» сатып алуы оған Польшаның 24 аймақтық газетінің 20-сын және 120-ға жуық жергілікті апталық басылымды бақылауға мүмкіндік береді. Бұл 17,4 миллион поляк пайдаланушысына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Тұтастай алғанда, барлық факторлардың үйлесуі жағдайында және соның салдарынан қоғамдық сфераның деформациясы, қоғамдық саяси дискурс билік пен қоғамның өзара әрекеттесу процесі ретінде бұғатталады деп қорытынды жасауға болады. Мәселе мынада, қоғамдық дискурс коммуникативті сипатқа ие және белгілі бір ортада ғана дамиды.

Қарым-қатынас теориясында (Н.Луман, Дж.Роулс, Дж.Хабермас) дискурс өзара түсіністік пен өзара келісімге қол жеткізуге бағытталған коммуникативті әрекет ретінде анықталады. Сонымен қатар, бұл қоғамдық сала субъектілерінің ақылға қонымды пікірлерімен ұтымды алмасу

[26] См. https://www.usnewsdeserts.com/

екенін атап өту маңызды, оның барысында ықтимал проблемаларды шешу жолдары талқыланады.

Дискурс сол шаралардың жиынтығын немесе Хабермас атап өткендей, әлеуметтік консенсусқа жету үшін қабылдануы тиіс «әрекеттің рефлексиялық формасын» анықтайды.

Бұл ретте дискурстың негізгі шарттары: қоғамдық алаңдардың болуы, коммуникация субъектілерінің теңдігі және ұтымды аргументтердің басымдылығы. Сондай-ақ шектеуші факторлардың болмауы маңызды: талқылауға қажет емес (немесе тыйым салынған) тақырыптар, қарым-қатынас субъектілерінің экономикалық және саяси тәуелділігі және талқылауға қатысушыларға қысым жасалуы.

Осы жағдайлардың барлығы дискурсивті тәжірибенің нормативтік идеалын сипаттайды. Бірақ Юрген Хабермас егер жариялылық демонстрациялық функцияның пайдасына сыни функциясын жоғалтса, онда аргументтер символға айналатын және коммуникативті олқылықтарды жалғастыратын коммуникативті патология пайда болады деп атап өтеді.

КОММУНИКАТИВТІ ПАТОЛОГИЯНЫҢ КӨРІНІСТЕРІНЕ МЫНАЛАР ЖАТАДЫ:

- пікір алмасуға ұқсас, бірақ шын мәнінде квазидискуссия болып табылатын форматтар;

- талқылауға қатысушылардың біржақты құрамы;

- пікірталастың экспрессивті стилі, ол қатысушылардың мәртебесіне қарамастан (саясаткер, сарапшы немесе журналист) агрессивті мінез-құлықты белгілейді, бұл ұтымды дәлелдерге тосқауыл қояды.

Өзінің радикалды түрінде коммуникативті патология өзара әрекеттесу жүйесі ретінде коммуникацияны бұзады, қоғамды ішкі қақтығыстар мен атомизацияға ұшыратады.

МҮМКІН БОЛАТЫН ТАПСЫРМАЛАР:

1. Telegraph британдық басылымының мәтінін зерттеп, түсініктеме беріңіз https://www.telegraph.co.uk/news/2017/08/29/words-powerfulchoose-wellbut-choice-made/.

2. Стратегиялық және интерактивті коммуникация үлгілерінің пайдасына дәлелдерді бөліп қарастырыңыз.

3. Пікірталас шеңберінде «Азаматтық коммуникациялар БАҚ-ты алмастыра ала ма және қаншалықты дәрежеде?» деген сұраққа жауап беру кезінде өз ұстанымыңызды негіздеңіз.

1-БӨЛІМ БОЙЫНША ҮШІН ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Arendt X. Vita activa немесе Өмір туралы.
2. Бауман З. Дараланған қоғам.
3. Бурдье П. Саясат әлеуметтануы.
4. Вебер М. Саясат арман және мамандық ретінде.
5. Крауч К. Постдемократия.
6. Луман Н. Бұқаралық ақпарат құралдарының шындығы.
7. Тоффлер Е. Болашақ шок.
8. Хабермас Ю. Моральды сана және коммуникативті әрекет.
9. Хабермас Ю. Қоғамдық сфераның саяси функциясының трансформациясы.
10. Гурьев С., Трейсман Д. Ақпараттық автократтар.

2 - ТАРАУ

БАҚ
ҚОҒАМДЫҚ ДИСКУРС СУБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Бұқаралық ақпарат құралдарының қызметі қоғамдық саланың өмір сүруінің негізі ретінде қарастырылады. Сонымен бірге бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық қатысуды жүзеге асырудағы делдал ретінде нормативтік үлгі бойынша ақпараттық ағындарды екі бағытта құруы керек: қоғамнан ақпарат және қоғам үшін ақпарат (Д. Крейтонның[28] ақпарат алмасу формуласын қараңыз).

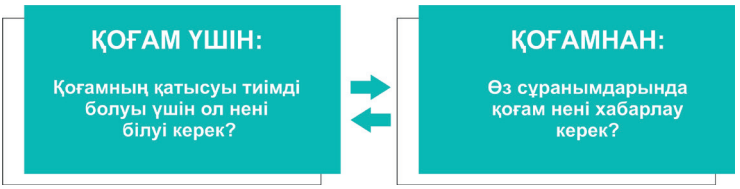

«Қоғамнан» ақпаратты тарата отырып, бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық пікірді институттандырады және оны билікке жеткізеді. «Қоғамға арналған» ақпарат күшті субъектілердің іс-әрекетіне қоғамдық баға беруде де, әртүрлі саяси субъектілердің ұстанымдарын көрсетуде де көрініс табады. Саяси алаңдағы бәсекелестік және әртүрлі позициялар ауқымы БАҚ үшін қолжетімді «көру бұрышын» кеңейтуді қамтамасыз етеді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының дискурс субъектісі ретінде қызмет етуінің және оларға тән функцияларын жүзеге асырудың маңызды шарты олардың субъективтілігі болып табылады.

БАҚ-тың қоғамдық саладағы басқа субъектілерден саяси және экономикалық тәуелсіздігі ретіндегі **субъективтілік** негізгі редакциялық нұсқаулардың салдары - БАҚ миссиясы мен оның ұстанымы. Миссия да, ұстаным да күн тәртібіндегі тақырыптар мен мәселелерді таңдауға және оларды түсіндіруге ньюсмейкерлер мен сарапшыларды таңдауға әсер етеді.

Миссия БАҚ философиясын, оның құндылықтарын көрсетеді және аудитория түрі мен редакциялық ұстанымды ескере отырып анықталатын негізгі функциялар туралы түсінік береді.

[28] Creighton J.L. (2005) The public participation handbook. – San Francisco: Jossey-Bass.

Үлгі ретінде функцияларды анықтаудың бір жалпы тәсілін Гарольд Лассвелл[29] ұсынған. Ол үш негізгі функцияны қарастырды: шындықты бақылау, адамдардың қоршаған шындыққа қатынасының корреляциясы және әлеуметтік тәжірибені беру. Фин зерттеушісі Каарле Норденстренг[30] функциялардың ішінде ақпараттық, бақылау және форум функцияларын бөліп көрсетеді.

Ақпараттық функцияны жүзеге асыру оқиға бейнесін көрсететін фактілер жиынтығын құруды қамтамасыз етеді. Ал күн тәртібінің толықтығы бұл көріністің болып жатқан жағдайға қаншалықты сәйкес келетініне байланысты. Осылайша, ақпараттық функция фактілерді сүзгілеуді және аудиторияның назарын белгілі бір мәселелерге, тақырыптарға және проблемаларға аударуды қамтамасыз етеді. Осылайша, ақпараттық функция қоғамдық пікірдің қалыптасуына әсер етеді.

Сын және бақылау функциясы әлеуметтік проблемаларды сараптаумен және мемлекеттік органдардың, азаматтық қоғам субъектілерінің бизнес құрылымдарының әрекеттерін сыни талдаумен байланысты. Сонымен қатар, бұқаралық ақпарат құралдарының айқын және ашық сын айтуға мүмкіндігі бар.

Қоғамдық мүдделерді тұжырымдау функциясы әртүрлі көзқарастарды, мәселелерді шешу тәсілдерін көпшілікке ұсынуға бағытталған. Бұқаралық ақпарат құралдары әртүрлі көзқарастарды ұсынуды қамтамасыз етеді. Бұқаралық ақпарат құралдары осы функцияның бір бөлігі ретінде ұстанымдар мен мүдделерді үйлестіру жүзеге асырылатын өкілдік институты ретінде парламент қызметіне барынша жақын.

Қоғамдық коммуникация шеңберінде БАҚ күн тәртібін құра отырып, тағы бір функцияны – интерпретация (түсіндіру) қызметін атқарады. Бұқаралық ақпарат құралдарының шындықты бейнелеуі – журналист – БАҚ деңгейінде қалыптасатын интерпритация.

---

[29] Lasswell H.D.(1960) The Structure and Function of Communication in Society. // Mass Communications / Ed. by W. Schramm. Urbana.

[30] Nordenstreng K. (1997) The Citizen Moves from the Audience to the Arena // Nordicom Review, 2.

Журналист жұмысына қойылатын негізгі талаптардың бірі – фактілермен, дереккөздерге сілтемелермен және ұстанымдарды көрсетумен қамтамасыз етілетін объективтілік. Сонымен қатар, фактілер мен ұстанымдарды таңдау, олардың рейтингісі мен белгілі бір контекстке кірістіру де белгілі бір түсіндіруді тудырады.

Әлеуметтанушы Гай Тачман[31] «news judgment» ұғымын енгізді – журналистің факті туралы пікірі және оның жаңалық құндылығы, ол кез келген жаңалық хабарламаны қамтиды. Өйткені, журналист тақырыптың кезегін, жаңалықты, фактілерді және сөйлеушілерді өзі таңдайды. Және бұл пікірді ашық көрсетуге қарағанда, жасырын түсіндіру.

Әдетте, сапалы БАҚ-та редакцияның бейтараптығына және бағандардағы сөз бостандығына кепілдік беру үшін ақпарат бөлімі пікір бөлімінен құрылымдық түрде бөлінген. Дегенмен, әлеуметтік желіге тән факт пен пікірдің бір-бірінен ажыратылмауы БАҚ-қа да әсер етті. Сонымен, Pew Pew Research Center мәліметі бойынша, 2013 жылдың өзінде пікірлер CNN[32] жаңалықтар арнасының хабарларының жартысына жуығын (46%) құрады. Нәтижесінде американдық аудиториядағы[33] респонденттердің тек 43%-ы автор пікірі мен жаңалықтарды ажырата алды.

Сондықтан БАҚ аудиторияға жаңалықтардың пікірден қалай ерекшеленетінін және пікір бөлімінің қалай жұмыс істейтінін түсіндіруге тырысады (қараңыз: The New York Times https://www.nytimes.com/2020/01/13/reader-center/editorial-board-explainer.html, The Wall Street Journal https://newsliteracy.wsj.com/ немесе San Diego Union-Tribune https://www.sandiegouniontribune.com/our-journalism-explained/news-vs-opinion).

Керісінше, БАҚ пікірлерді ұсыну арқылы өз ұстанымдарын көрсетеді.

[31] Tuchman G. Objectivity as a Strategic Ritual // American Journal of Sociology. — 1972. — Vol. 77 (4): 675.
[32] https://assets.pewresearch.org/files/journalism/State-of-the-News-Media-Report-2013-FINAL.pdf
[33] https://www.americanpressinstitute.org/publications/reports/survey-research/confusion-about-whats-news-and-whats-opinion-is-a-big-problem-but-journalists-can-help-solve-it/

Бұқаралық ақпарат құралдарының көзқарастары мен көзқарастар жүйесі ретіндегі позициясы - бұл нақты шындықтың интерпретациясын тудырады. Осылайша, позиция белгілі бір БАҚ мазмұнының басым бөлігінде пайда болуы мүмкін. Және осыған байланысты ол белгілі бір автордың немесе белгілі бір БАҚ-тың айналасына жиналған аудиторияның маркеріне айналады.

АҚШ-та президенттік сайлауда белгілі бір кандидатты қолдайтыны туралы бұқаралық ақпарат құралдарының жария мәлімдемесін қарастыратын сайлау алдындағы дәстүр бар[34]. Ал бұл бұл кандидатты сынауға тыйым салу дегенді білдірмейді. Бұл мәлімдеме адамның құндылықтарының мәлімдемесі болып табылады. Мысалы, Rolling Stone журналы өз үндеуінде төзімділік танытты, сондықтан Дональд Трампқа[35] дауыс бермеуге шақырды. 2020 жылғы науқанда 39 ірі газет Джо Байденді президенттікке кандидат ретінде қолдаса, тек екі басылым Дональд Трампты қолдады.

Парадокс мынада: БАҚ пен аудитория позицияларының үйлесуі БАҚ-тың өздері үшін сынаққа айналады. Өйткені, аудитория оның болмысына сәйкес келмейтін және БАҚ жариялаған ұстанымды көрсетпейтін пікірлерді алып тастау туралы өтініш білдіре бастайды.

2020 жылдың маусымында BLM наразылықтар ушығып тұрған кезде The New York Times республикашыл сенатор Том Коттонның[36] мақаласын жариялаудан туындаған ішкі дағдарысқа тап болды. Сенатор президент Дональд Трампты қалаларға ішкі әскерді әкеліп, тәртіпті қалпына келтіруге шақырды.

Бұл «фашисттік насихатты» жариялamау керек және бұл баған афроамерикалықтарға қауіп төндіреді деп жазған әлеуметтік медиа аудиториясының сынына ұшырады.

[34] https://pressgazette.co.uk/us-election-newspaper-endorsements-biden-trump-analysis/
[35] https://www.rollingstone.com/politics/politics-news/joe-biden-president-endorsement-1074513/
[36] https://www.nytimes.com/2020/06/03/opinion/tom-cotton-protests-military.html

Редакциядағы пікірлер екіге жарылды: кейбіреулер сенатордың пікірі басылымның редакциялық саясаты мен ұстанымына сәйкес келмейді деп есептеді, яғни бағанды кері қайтарып алып, көрермендерден кешірім сұрау керек; басқалары, соның ішінде пікір редакторы Джеймс Беннетт, әртүрлі көзқарастарды қою мүмкіндігін талап етті. Алайда, редактор ішкі стандарт талап еткендей, жалған деректер табылған бағанды тексермеген болып шықты. Сондықтан Джеймс Беннет отставкаға кетуге мәжбүр болып, бағанның басында «Редактордың ескертпесі» деген ескерту пайда болды.

Яғни, позиция қоғамдастық жинайтын идеяға айналады: АҚШ-та респонденттердің 30%, Испанияда 34%, Францияда 20% және Бразилияда 43% жаңалықтарды өз көзқарастарымен бөлісетін ақпарат көздерінен алғанды жөн көреді[37].

Қоғамның үні болып табылатын БАҚ үшін басты тәуекел: аудитория мақұлдайтын күн тәртібін қалыптастыру. Сондықтан зерттеушілер медиа саласында да, қоғамда да поляризацияның ұлғаюын байқаған.

Бірақ қарама-қарсы позицияларды ұстанатын БАҚ шындықты керісінше интерпретациялайды. Осылайша, CNN және Fox News көрермендерінің сайлау нәтижесі немесе пандемия туралы әртүрлі ойлары бар. Бірақ нәтижесінде соңғы үш жылда не болып жатқанын түсінуге жаңалықтар көмектескен американдықтардың саны 36%-дан 29%-ға[38] дейін төмендеді . Поляризация қоғамдық институт ретінде БАҚ-қа деген сенімсіздікті тудырады.

[37] https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2020-06/DNR_2020_FINAL.pdf
[38] https://www.journalism.org/2021/01/12/news-use-across-social-media-platforms-in-2020/

МҮМКІН БОЛАТЫН ТАПСЫРМАЛАР:

1.Ұсынылған мәтінді талдау. Фактілер мен пікірді бөліп көрсетіңіз және сұрақтарға жауап беріңіз:

- Мәтінде не көбірек: фактілер немесе пікірлер?
- Сіз фактілерге нені жатқыздыңыз? Неліктен?
- Пікірлерге нені жатқыздыңыз? Неліктен?
- Неліктен автор фактілерден басқа пікірлерді пайдаланды?
- Мәтінде кімнің идеялары мен сенімдері көрініс тапқан, ал кімдікі жоқ?
- Қандай фактілер қосуға болады?

2. Ұсынылған мәтінді талдаңыз. Фактілер мен пікірлерді ажыратыңыз. Себебін түсіндіріңіз.

3. Axios басылымының https://www.axios.com/marjorie-taylor-greene-aoc-troublemakers-60f9dece-4eec-4bc2-967a-e69df8749f0e.html мәтіндерін және Дэн Кеннедидің БАҚ сынына қатысты мәтіндерін оқып, талдаңыз. https://dankennedy.net/2021/02/01/axios-perpetuates-both-sides-journalism-in-the-midst-of-insanity/ Сізге қайсысының позициясы жақын: бейтараптықты сақтауға тырысатын басылымның ба, немесе мағынасыз деп санайтын медиа сыншысының ба?

2-БӨЛІМ ҮШІН ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Бурдье П. Телевидение және журналистика туралы.

2. Noel-Neumann E. Қоғамдық пікір: тыныштық спиральын ашу.

3. Шампан Р. Пікір білдіру: жаңа саяси ойын.

4 Creighton J.L. Қоғамдық қатысу анықтамалығы.

5. Мирошниченко А. Постжурналистика және газеттердің өлімі. Трамптан кейінгі БАҚ: ашу мен поляризацияны өндіру.

Видеконтент:

- Press (сериал)

- The Newsroom (сериал)

- The Loudest Voice (сериал)

3 - ТАРАУ

МЕДИАЭФФЕКТЫ И ФОРМИРОВАНИЕ ПОВЕСТКИ ДНЯ

Адамның білім немесе әсер түрінде алатыны медиа эффектілер деп аталады. БАҚ әсерлерін зерттеуді 20 ғасырдағы американдық әлеуметтанушылар бастап кетті. Уолтер Липпманның[39] 1922 жылы жазылған «Қоғамдық пікір» еңбегі БАҚ-ты институционалдық талдауды дамытуға және олардың қоғамға әсерін зерттеуге өзіндік түрткі болды. Жұмыстың негізгі тезисі адамның айналада болып жатқанды өз бетінше қабылдап, түсінік қалыптастыра алмайтынын меңзейді. Липпман азаматтардың саяси мәселелер бойынша өз пікірін қалыптастыруда дербестіктен алыс екенін атап өтеді, өйткені оларда елдегі істердің жай-күйі туралы толық ақпарат жоқ (әрі мүмкін емес). БАҚ олардың ұстанымдарын қалыптастырады.

БАҚ әсерлерінің бар екендігін социологиялық тұрғыдан негіздеген бірінші тұлға американдық әлеуметтанушы М.Маккомбс болып саналады – ол күн тәртібін белгілеу әсерін (күн тәртібін белгілеу эффектісі)[40] ашты және сипаттады. Әлеуметтанушы Э.Ноэль-Нейман 1960 жылдары сайлау науқандары кезеңіндегі қоғамдық пікірдің жай-күйіне терең талдау жүргізіп, сайлаушылардың мінез-құлқына бұқаралық ақпарат құралдарының интерпретациясының елеулі әсерін тапты[41].

1990 жылдары бұл мәселенің теориялық дамуын әлеуметтанушы Н.Луман жалғастырды. Ол БАҚ-ты әлеуметтік жүйенің «ойлау органы» ретінде қарастырып, шындықтың өзекті көріністерінің бұқаралық ақпарат құралдарының тақырыптарына өту механизмін үлгі етеді[42].

Медиа ғылымында ең көп айтылатын үш медиа эффекті – күн тәртібін орнату, дайындау және жақтау. Барлығы күн тәртібіне байланысты. Әртүрлі зерттеушілер әртүрлі көзқарастарды ұстанғанымен: көпшілігі МакКомбс тұжырымдамасына емес, Липпманға сілтеме жасай отырып, медиа эффектілерін зерттеуді жөн көрді.

---

[39] См. Липпман У. Общественное мнение.

[40] McCombs, M. E., Shaw, D. L. The agenda setting function of the mass media. Public 156 Opinion Quarterly, 36, 176-187, 1972.

[41] Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания. - М.: ПрогрессАкадемия, 1996.

[42] Луман Н. Реальность массмедиа. — М.: Праксис, 2005; Луман Н. Медиа коммуникации. — М.: Логос, 2005.

Сондықтан, бәрі де МакКомбс енгізген терминологияны пайдаланбады және оның зерттеу парадигмасын қабылдамады, мұнда медиа әсерлері БАҚ белгілеген күн тәртібінің әртүрлі деңгейлері ретінде қарастырылды.

Маккомбстың өзі басқа медиа эффектілерін күн тәртібінің әртүрлі деңгейлері ретінде қарастыруды ұсынды. Кейінірек «жақтау» деген түсінікті МакКомбс күн тәртібін құрудың екінші кезеңі немесе «атрибут күн тәртібі» деп атады. Осылайша, ол күн тәртібін құру түсінігіне біршама кең анықтама берді.

КҮН ТӘРТІБІ БАҚ ӘСЕРІ РЕТІНДЕ. КҮН ТӘРТІБІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ БЕЛГІЛЕУ.

Тақырыптарды/жеке мәселелерді бөлектеу қарым-қатынастың қажетті шарты болып табылады. Бұқаралық ақпарат құралдары өздерінің бақылаушы және қоғамдық пікірталасқа қатысушы функцияларын күн тәртібін белгілеу арқылы, яғни қазіргі уақытта ненің маңызды екенін және неге ерекше назар аудару керектігі туралы идеяны құру және қолдау арқылы жүзеге асырады[43].

Medill Media Industry Survey 1400 американдық БАҚ журналистері мен редакторларына: «Өткен жылы әртүрлі сауалнамалар мен сайлаулар туралы көп ақпарат болды ма?» деп сұрады. Көпшілігі (63%) иә, БАҚ бұл оқиғаларды көрсету көлемінен шектен шығып кетті деп жауап берді. Бірақ сонымен бірге респонденттердің барлығы дерлік бұл тақырыптар қоғам өмірінің ең маңызды бөлігі екенін айтты.

https://www.medill.northwestern.edu/news/2021/medill-survey-shows-most-news-industry-workers-believe-polls-are-overused-and-unreliable.html

[43] McCombs M., Shaw D. The agenda-setting function of mass-media // Public Opinion Quarterly. — 1972. — Vol. 36 1-4: (2).

Яғни, қоғамдық саяси коммуникация процесі күн тәртібін – БАҚ, одан кейін қоғам ең маңызды деп санайтын тақырыптар мен проблемалардың тізімін қалыптастырудан басталады. Бұл нәтиже: қазіргі уақытта олар үшін қандай проблемалар мен оқиғалар маңызды деген сұраққа жауап бергенде, респонденттер БАҚ назарында болған мәселелерді атап өтті.

Әсері тіпті шағын ақпарат құралдарының қатысуымен де байқалады. Бір топ американдық әлеуметтанушылар «Нью-Йорк Таймс» немесе «Нью-Йоркер» сияқты ірі басылымдар әдетте қоғамдық пікірге әсер етудің негізгі агенттері болып саналғанымен, аудиториясы 50 000 адамнан аспайтын шағын ақпарат құралдары қоғамдағы пікірталастарға елеулі әсер ете алатынын анықтады[44].

Қалыптасқан күн тәртібі ретінде түсіндіру шындық болуы мүмкін ұзақ мерзімді салдары[45].

1982 жылы Шанто Иенгар бұқаралық ақпарат құралдарының күн тәртібі мен қоғамдық күн тәртібі арасындағы байланыстың айқын дәлелдерін[46] алды. Оның эксперименталды жұмысы адамдар бұқаралық ақпарат құралдарының күн тәртібінде жасанды түрде белгіленген тақырыптарды жеке өздері үшін маңыздырақ деп анықтағанын дәлелдеді. Экспериментке қатысқан адамдар жаңалықтар топтамаларын (әдейі бөлінген бақылау тақырыптары бар) оқығаннан кейін тікелей сұхбат алды және бұқаралық ақпарат құралдарының күн тәртібінің қоғамдық күн тәртібіне әсері айтылды.

---

[44] http://science.sciencemag.org/content/358/6364/776.

[45] Hetherington, M.J. The media's role in forming voters' national economic evaluations in 1992.

[46] Iyengar, Peters, Kinder. «Experimental Demonstrations of the «Not-So-Minimal» Consequences of Television News Programs». The American Political Science Reivew 76 (4): 848–858, 1982.

КҮН ТӘРТІБІН ОРНАТУ ДЕҢГЕЙЛЕРІ

Күн тәртібін құрудың үш деңгейі бар:

САЯСИ күн тәртібін саяси субъектілер белгілейді (анық немесе жанама түрде). Бұл бірінші тұлғалардың сөздері, сапарлары, кездесулері;

БАҚ күн тәртібін ақпаратты таңдайтын, талдайтын, түсіндіретін және пікір білдіретін БАҚ белгілейді;

ҚОҒАМДЫҚ күн тәртібіне қоғам маңызды деп есептейтін мәселелер кіреді (ол алдыңғы екі күн тәртібі мен жеке тәжірибенің («шынайылық көрсеткіші») әсерінен қалыптасады). Бұл әлеуметтік желілердегі қоғамдық сауалнамалар немесе пікірлер

Ең дұрысы, күн тәртібі бір-біріне жауап беретін барлық деңгейде құрылуы керек. Алайда іс жүзінде күн тәртібін олардың екеуінің өкілдері құрайды.

КҮН ТӘРТІБІН ҚҰРУ КЕЗЕҢДЕРІ: НЫСАНДАРДЫҢ КҮН ТӘРТІБІ ЖӘНЕ АТРИБУТТАРДЫҢ КҮН ТӘРТІБІ.

Маккомбс теорияны дамытып, күн тәртібін құрудың екі фазасын анықтады: объектілік күн тәртібі және атрибут күн тәртібі.

Нысандардың күн тәртібі - бұл белгілі бір кезеңде БАҚ назарында болатын тақырыптардың тізімі. Бұл қоғам ойлайтын мәселелер.

Атрибуттардың күн тәртібі деп McCombs ақпарат құралдарында бейнеленген объектілердің ерекшеліктері мен сипаттамаларын, аспектілерді, егжей-тегжейлерді және мәселенің кадрлануын атайды.

Күн тәртібінің осы екі түрінің айырмашылығын көрсете отырып, ол объектілердің күн тәртібі біздің не туралы ойлайтынымызға әсер ететінін, ал атрибуттардың күн тәртібі бұл туралы қалай ойлайтынымызға әсер ететінін, яғни суреттің өзін қалыптастыратынын атап өтеді.

Agenda-setting теориясы шеңберінде күн тәртібін белгілеудің бірінші деңгейі хабарламаның маңыздылығына, ал екіншісі - бейнеленген объектінің (немесе атрибуттың) сипаттамалары мен қасиеттерінің маңыздылығына баса назар аударады.

Технология – маңызды тақырыпты бөліп көрсету. Неғұрлым көп қайталау болса, соғұрлым маңыздылығы артады.

Прайминг - маңызды кезең ішінде БАҚ күн тәртібінде бірнеше рет қайталау арқылы тақырыпты немесе оның аспектісін өзекті ету. Сонымен қатар, тақырыптың кейбір аспектілері басқаларды жасырып немесе жоққа шығара отырып, ерекшеленуі мүмкін.

ЖАҢАЛЫҚТАР АРҚЫЛЫ ТАҚЫРЫПТЫ ЕНГІЗУ;

АҚЫРЫПТЫ КЕҢЕЙТУ/ҚЫСҚАРТУ
(КҮН ТӘРТІБІНДЕГІ ТАҚЫРЫПТЫҢ КӨЛЕМІН ҰЛҒАЙТУ МАҚСАТЫНДА МАТЕРИАЛДАР МЕН ЖАҢАЛЫҚТАРДЫ ІРІКТЕУ);

ҰЗАҚТЫҒЫ («ЕСКІРМЕЙТІН» ТАҚЫРЫП).
КҮН ТӘРТІБІНЕН ТҮСПЕГЕН ТАҚЫРЫП БІР КҮНГЕ ДЕ СОЗЫЛМАҒАН ТАҚЫРЫПҚА ҚАРАҒАНДА МАҢЫЗДЫРАҚ СИЯҚТЫ

Атрибуттардың күн тәртібінде (атрибутивті күн тәртібі) МакКомбс бұқаралық ақпарат құралдарында бейнеленген объектілер мен тақырыптардың сипаттамаларын түсінеді (аспектісі, егжей-тегжейлері және мәселенің кадрлануы).

Дәл осы деңгей кейінірек фреймингпен байланысты болды. МакКомбстың пікірінше, кадр құру - бұл мәселенің кейбір аспектілері басқаларға қарағанда көбірек көрінетін және сол арқылы аудиторияның көзқарасына әсер ететін атрибутивтік күн тәртібі.

1991 жылы Шанто Иенгар «Біреу жауапты ма? Телевидение сәяси мәселелерді қалай жеткізеді»[47] кітабын шығарды, онда фрейминг өз алдына медиа эффект ретінде қарастырылады.

Иенгардың жұмысы дәл әсер ету технологияларына (кадрларға) қатысты. Ол теледидардағы жаңалықтар көрермендерді өз көзқарастарын өзгертуге итермелейтінін көрсетті: егер жаңалықтарда заң жобасына баға (айталық, қолдау) болса, қоғам онымен бөлісе бастайды.

Жақтаудың мәні аудиторияға дайын түсіндірме схемасын ұсыну болып табылады. Және олар бір медиахолдингте де әртүрлі болуы мүмкін.

Sputnik-Әзірбайжан мен Sputnik-Армения бір-бірімен ерлікпен күреседі:

Аз https://az.sputniknews.ru/azerbaijan/20200927/425040994/Azerbaydzhan-osvobodil-shest-okkupirovannykh-sel.html

Ар https://ru.armeniasputnik.am/politics/20200927/24618755/Dachto-vy-govorite-Erevan-s-ironiey-vosprinyal-soobscheniya-Baku-ob-osvobozhdenii-sel.html

Фреймнің жалпы қабылданған анықтамасы әлі жасалған жоқ - зерттеушілердің кейбірі семантика туралы айтады, біреу контекстке сүйенеді, біреу мәселенің белгіленуіне сүйенеді.

Бірақ фреймнің ең жалпы анықтамасы келесідей: бұл хабарламаны түсіндірудің алғышарттары жүйесі, яғни бұл хабарламаға енгізілген белгілі бір идея (схема). Американдық зерттеуші Скотт Лондон кадр қазіргі оқиғаларға мәнберетін және олардың не екенін түсіндіретін орталық ұйымдастырушы идея деп санайды[48].

[47] Iyengar Sh. Is Anyone Responsible?
[48] London S. How the Media Frames Political Issues.1993. http://www.scottlondon.com/reports/frames.html

Көбінесе фрейм - бұл аудиторияда болып жатқан оқиғаларға белгілі бір бағалаулар мен интерпретацияларды бағдарламалайтын жасырын (жасырын) және негізсіз түсіндіру схемасы. Бұл қарым-қатынастар және соған байланысты бағалаулар жүйесі. Фреймнің негізгі міндеті - тек түсініктеме ғана емес, сонымен қатар қарым-қатынас жасау.

Фрейм құру кезінде шындықтың құрамдас бөліктері не еленбейді, не қайта анықталады, не коммуникатор болжам жасайды. Бірақ стереотиптік (негізінен фондық) білім ретінде кадр алдыңғы коммуникациялар тәжірибесін қамтиды.

Фрейм құру процесі билік құрылымдарының, элитаның, мүдделі топтардың және лоббистік құрылымдардың қатысуымен өтетіні жалпы қабылданған[49].

ФРЕЙМДЕР КЛАССИФИКАЦИЯСЫ

Айенгар фреймдердің екі түрін анықтайды - эпизодтық және тақырыптық.

Эпизодтық, ситуациялық аудиторияның назарын жекелеген оқиғалар мен ерекше жағдайларға аудару. Эпизодтық кадрлар проблеманы нақты оқиғаларды пайдалана отырып суреттейді (тұтастай мәселе немесе контекст көрсетілмейді).

Тақырыптық, жалпылау, хабарламаны неғұрлым жалпы контексте орналастыру (мысалы, тарихи немесе саяси контексте). Тақырыптық фреймдер тараптардың қарым-қатынасының ерекшеліктерін және қамтылатын жағдайды көрсетеді. Әдетте, оларда идеологиялық тұрғыда кемшіліктер болуы мүмкін деп сыналған.

[49] Weaver, D.H., McCombs, M.E., Shaw, D.L. Agenda-Setting Research: Issues, Attributes, and Influences // Kaid L.L. (ed.) Handbook of Political Communication Research. — Mahwah, 2004.

Мәселен, тақырыптық шеңберде жұмыссыздық мәселесін цифрларды, жұмыссыздық динамикасын, жұмыссыздар туралы әлеуметтік-демографиялық мәліметтерді және т.б. көрсету арқылы бөліп жеткізуге болады. Эпизодтық шеңбер аясында жұмыссыздық мәселесін жұмыссыздар туралы белгілі бір сюжетте суреттеуге болады.

ФРЕЙМДЕР ЖАСАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

- **Дайын шешімдерді бекіту;**
- **Трансдукция әдісі, яғни біртұтас ассоциациялар мен ұқсастықтар;**
- **Архетиптермен жұмыс жасау;**

Фрейм архетипке ұқсауы мүмкін (мысалы, «жаудың» бейнесі және онымен байланысты қарым-қатынастар).

КОНСПИРОЛОГИЯЛЫҚ НАРРАТИВ

Түсіндірме үлгісі ретінде конспирологиялық нарратив фреймнің негізіне айналуы мүмкін. Әлеуметтік психологтар Гордон Олпорт пен Лео Постман қастандық туралы әңгімені «мағынаға ұмтылу» деп атады: адамдар өздерінің әдеттегі әлем бейнесіне сәйкес келмейтін оқиғалар мен құбылыстардан мән табуға тырысады. Аудиторияға қарапайым және түсінікті контекст ұсынылады.

Америка Құрама Штаттарында Fox News көрермендерінің 50%-ы Билл Гейтс коронавирустық пандемияның артында тұр деген теорияларға сенді.

Қастандық теориялары жауапсыз сұрақтарға дайын жауаптар береді және белгілі «фактілер» мен жеке сенім жүйелері арасындағы қайшылықтарды шешеді. Бұл түсіндірме үлгісі. Жағдай – көңілсіз қоғам. Конспирологиялық нарратив дағдарыс кезінде жақсы таралады. Содан кейін

қастандық теориясы әлеуметтік жұмылдыруды насихаттау құралы ретінде әрекет етеді, мысалы, Америкадағы 40-жылдардың аяғы - 50-ші жылдардың ортасындағы Маккартиизм саясатының насихатын еске алса болады.

Қастандық теориялары, басқа нәрселермен қатар, саяси субъектілерге қоғам үнемі қарсы тұру керек деп есептелетін жаудың бейнесін жасауға көмектеседі. Сонымен қатар, қастандық әңгіменің құрылысы көбінесе тарихи контекстке сүйенеді.

«Жат» (жау) түріндегі әділетсіздік пен әлеуметтік мәселелерді бейнелеу үшін қастандық теориялары таралады. Олар қиын жағдайда өмір сүруді айыптайтын сыртқы күштің әсерінен проблемалар туындайды деген идеяны ұсынады.

Конспирациялық әңгіменің элементтері:

- **құпия немесе ашық тақырып,**
- **жасырын немесе ашық ұйым,**
- **қастандық мақсатының болуы,**
- **әрекет жоспарының болуы,**
- **әсер ету қабілеті,**
- **«жолдан тайған» фигурасы,**
- **есепке алынбаған // белгісіз деректер.**

Қастандық теорияларын келесідей жіктеуге болады:

- ішкі (ішкі «агенттердің» қастандығы, тарихты бұрмалау, отандық өндірушілердің қастандығы, әртүрлі сала мамандарының қастандығы);

- ғаламдық, яғни сыртқы (құпия әлемдік үкіметтің қастандығы, әлемдік құпия қызметтердің қастандығы, әлемдік үкіметтердің қастандығы, әлемдік үкіметтердің қастандығы, жат жоспарлар).

Мысалы: https://tsargrad.tv/articles/tajnoe-mirovoe-pravitelstvo-protiv-rossii_416225.

МҮМКІН БОЛАТЫН ТАПСЫРМАЛАР:

1. Жаңалықтар шығарылымдарын талдап, күн тәртібіндегі негізгі тақырыптарды бөліп көрсетіңіз. Апта ішінде жаңалықтар шығарылымында қандай тақырыптар қайталанады? Қандай әңгімелер қайталанады?

2. Ақпараттық агенттіктердің күн тәртібін телеарналардың күн тәртібімен салыстырыңыз. Қорытындыларға түсініктеме беріңіз

3. Ұсынылған мәтінді оқытыңыз. Фреймдерді және олардың түрлерін таңдаңыз.

3-БӨЛІМ БОЙЫНША ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТ:

1. Липпман У. Қоғамдық пікір.

2. Луман Н. Бұқаралық ақпарат құралдарының шындығы.

3. McCombs M., Shaw D. The agenda-setting function of mass-media // Public Opinion Quarterly. — 1972. — Vol. 36 1-4: (2)

4. Iyengar, Peters, Kinder. «Experimental Demonstrations of the «Not-So-Minimal» Consequences of Television News Programs». The American Political Science Reivew 76 (4): 848–858, 1982

4 - ТАРАУ

ЖУРНАЛИСТІҢ ТҮРЛІ АҚПАРАТ КӨЗДЕРІМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУІ

НЬЮСМЕЙКЕРЛЕРМЕН ӨЗАРА ҚАТЫНАС

Ньюсмейкер – мәлімдемесі немесе қызметі БАҚ үшін қызығушылық тудыратын тұлға. Ньюсмейкер қоғамдық тұлға болуы мүмкін және бұқаралық ақпарат құралдарында жиі пайда болады, немесе қоғам қайраткері болмауы да мүмкін, алайда, анонимді негізде ақпарат бере алады. Сонымен қатар, ньюсмейкер ақпарат ретінде де, объектісі ретінде де әрекет ете алады. Сарапшылар да ньюсмейкер бола алады.

Ақпарат көзі ретінде ньюсмейкерлер эксклюзивті контент жасау үшін қажет. Бұқаралық ақпарат құралдарындағы материалдардың контенті көбінесе ньюсмейкер ақпаратының сапасына байланысты.

Журналистердің ньюсмейкерлік корпусқа саяси акторларды іріктеуі журналистің мамандығына, ньюсмейкерлердің кәсіби қызметіне, олардың лауазымына, құзыретіне, беделіне және ақпаратқа қолжетімділігіне қарай жүзеге асырылады.

Қоғамдық кеңістіктегі ньюсмейкер келесі міндеттерді жүзеге асырады:

- ньюсмейкер өзіне назар аударуға және осының арқасында үлкен мәнге ие болуға ұмтылған кезде жариялылықтың артуы. Бұл жағдайда тақырыптық мамандандыру фонға түсуі мүмкін.

- ақпаратты қоғамдық кеңістікке енгізу. Осылайша, ақпарат ресми мәртебеге ие болады және заңдастырылады. Сонымен бірге ньюсмейкер жаңа ақпаратты енгізе отырып, БАҚ назарын бір аспектіден екінші аспектіге ауыстыра алады.

- ақпараттық қамтамасыз ету, яғни кез келген ұйымның немесе жалпы саяси бағыттың ұстанымын тұжырымдау және қолдау.

- мақұлдау немесе қанағаттанбау ауқымын бағалау маңызды болған кезде аудиторияның реакциясын тексеру.

- қоғамдық мүддені жүзеге асыру. Бұл жағдайда ньюсмейкер жеке немесе корпоративтік пайда іздемейді. Керісінше, ол берілген ақпарат билік органдарының қызметін қоғамдық бақылауға қызмет етеді, қабылданған шешімдердің мақсаты мен салдарын қоғамға түсіндіреді деп күтеді.

Ньюсмейкерлерді келесідей бөлуге болады:

- ресми (мекеме немесе қауымдастықтың атынан сөйлейтін) және бейресми,

- көпшілікке арналған, көптеген бұқаралық ақпарат құралдарына қолжетімді немесе эксклюзивті,

- жаңалықтың «салмағын» арттыру (соның ішінде оның ресми мәртебесі мен жариялылығына байланысты) немесе төмендету,

- ашық немесе жасырын.

Ньюсмейкерлер мен БАҚ өкілдерінің өзара қатынасы редакцияда қалыптасқан редакциялық саясат пен тәжірибеге, сондай-ақ жалпы қоғамдық саланың ерекшеліктеріне байланысты.

Ұлыбританияда журналистер ресми тұлғаларға өтініштерін ақпарат еркіндігі туралы заңға (FOI)[50] негіздейді. Шенеуніктер өтінішке жауап беруге міндетті. Екі жағдайда бас тарта алады: 1) егер ақпарат коммерциялық құпияға және ұлттық қауіпсіздікке қатысты болса; 2) егер жауап көп күш жұмсауды қажет етсе.

[50] Сұранымдар мысалдары https://www.whatdotheyknow.com/

Швецияда мемлекеттік мекемелерде тұрған компьютерлердің көмегімен журналист түрлі шенеуніктердің ресми электрондық пошталарына кіріп, оларға кім не жазғанын, қалай жауап беретінін тексере алады

Бразилияның ірі бұқаралық ақпарат құралдары 2020 жылдың мамырында президент Болсонаро журналистерді «егеуқұйрықтар», «бопса алушылар» және «сатқындар» деп атағаннан кейін үкіметтік брифингтер мен конференцияларды елемеу туралы шешім қабылдады.

Ньюсмейкермен жеке байланыс (баспасөз хатшылары мен PR қызметтері түріндегі барлық кедергілерді айналып өту арқылы) басымдыққа ие болуы керек.

Өзара әрекеттестіктің екі негізгі түрі бар:

1 ресми, ашық (пресс-релиз, мақұлданған түсініктеме, пресс-шара, пресс-конференция, брифинг, сұхбат);

2 жасырын («дереккөз» ретінде ньюсмейкердің аты-жөні көрсетілмеген, «мәліметтерсіз» комментарий, ақпарат жариялау үшін емес, танысу үшін ғана беру, немесе ньюсмейкер журналистпен сөйлесіп жатқанын білмейді).

Сонымен бірге «деректерсіз» өзара қатынас орнату журналист үшін оның қоғамдық ортадағы міндеттері тұрғысынан ыңғайсыз болып шығады, ал жасырын жазба («журналистсіз») этикалық сұрақтарды тудырады.

Ньюсмейкерлер мен журналистердің өзара қатынасы принциптері журналистік қауымдастықтың халықаралық этикалық кодексімен анықталады, бірақ олар тек ұсыныс сипатында болғандықтан, бұл редакцияның қарауында.

---

[51] Қараңыз AP
http://blog.chrislkeller.com/aps-guidelines-for-off-the-record-background/

Мысалы, кейбір редакциялар ньюсмейкердің цитаталарын салыстыруға мүмкіндік береді, ал басқалары мұндай тәжірибеден бас тартады. «Нью-Йорк Таймс» газеті «оқырмандар басылым дереккөздердің жарияланымдардың мазмұнына әсер етуге мүмкіндік береді» деген қате пікірді қабылдамауы үшін сұхбатты мақұлдауға редакциялық тыйым салды[52].

2018 жылы журналистер қауымдастығы Perugia Principles[53] деп аталатын инсайдерлік немесе құпия ақпарат беретін көздермен жұмыс істеу принциптерін тұжырымдады. 12 қағидат дереккөздің анонимділігін қорғау және қауіпсіз байланыстар мен деректерді берудің құпиялылығын қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар Ньюсмейкер үшін негізгі салдарды анықтау және оларды Ньюсмейкерге түсіндіруге қатысты болды.

Ньюсмейкерлер, әсіресе эксклюзивтерді жеткізетіндер, редакцияға ынтымақтастықтың белгілі бір шарттарын (атап айтқанда, Ньюсмейкермен одан әрі ынтымақтастықты сақтау үшін белгілі бір уақытта әлеуметтік маңызды ақпаратты жариялаудан бас тарту) талап ете алатынын есте ұстаған жөн).

Журналистер мен ньюсмейкерлер арасындағы қарым-қатынасты құрудың әмбебап ережелері жоқ, бірақ, сірә, ньюсмейкер өзі танитын, сонымен қатар өзіне ұнайтын және жеке байланыс орнатқан журналистпен сөйлескенді жөн көреді.

Жеке қарым-қатынаста туындайтын тәуекел: жанашырлық объективтілік пен фактілерді блоктайды. Сондықтан, қарым-қатынастардың шекарасын құру және ең сенімді ньюсмейкерлерге олардың сөзіне сенбеу, егжей-тегжейлерді нақтылауға көмектесетін сұрақтарды нақтылау және қою маңызды.

Жоғары деңгейдегі саясаткерлер мен президент әкімшілігінің өкілдерімен байланыс орнату қиын болады, орта деңгейдегі ресми ньюсмейкерлер байланыс орнатуға

---

[52] https://publiceditor.blogs.nytimes.com/2012/09/20/in-new-policy-the-times-forbids-after-the-fact-quote-approval/

[53] Perugia Principles https://whistleblowingnetwork.org/WIN/media/pdfs/Journalism-Sources-INT-Blueprint-2018-Perugia-Principles-for-Journalists.pdf

ынталы болады, бірақ бірінші деңгейдегі ньюсмейкерлермен салыстырғанда олардың жария болу маңыздылығы төмен болады. Сарапшы ньюсмейкерлер қолжетімді болып келеді, бірақ олардың жарияланымда болуы байқалмай қалуы мүмкін.

САРАПШЫЛАРМЕН ӨЗАРА БАЙЛАНЫС

Сарапшы - өзі терең түсінетін сала бойынша сараптама жасауға қатысатын адам. Ол өз саласында мойындалған маман болу керек.

Негізгі қасиеттері:

• белгілі бір салада арнайы білімінің болуы (басқа дереккөздерден айырмашылығы, сарапшылар түсініктеме беріп отырған мәселеде сауатты болуы керек);

• түсініктеме берілген оқиғаға араласпау (мүдделі болмау) (сарапшылар не болып жатқанын сырттан бақылап отырады);

• іс-шараға қатысушыларға тәуелді емес (сарапшылардың болып жатқан жағдайға тікелей немесе жанама қатысы болмауы керек және соның салдарынан БАҚ-қа өз пікірлерін беру арқылы жеке мүдделерін көздей алмайды);

• қоғамдық бағалау функциясы (сарапшыға жариялылық мәртебесі берілген, ол қоғамдық пікірталасқа қатысады).

Кең мағынада сарапшы – білімнің сенімді көзі ретінде беделге ие, мәртебесі қоғам мен үкіметтің сеніміне ие болған адам. Саясатта бұл көптеген саясаттанушылар, саяси технологтар, саясатқа қатысты білімнің әртүрлі салаларындағы мамандар.

САРАПТАМА ФУНКЦИЯЛАРЫ:

+ Ағымдағы проблемаларды оперативті талдау

+ Қоғамдық талқылау жөнінде бастама көтеру

+ Билік қызметін және мемлекеттегі істердің жағдайын бақылау функциясы

Дегенмен, сарапшылардың рөлін асыра бағалауға болмайды. Сарапшылар дискурсивтік тәжірибені интеллектуалды етіп, қоғамдық кеңістіктегі ең маңызды мәселелерді бейнелеп, тұжырымдағанымен, олар саяси шешімдер қабылдамайды және саяси бағыттарды белгілемейді.

Бұқаралық ақпарат құралдарында сарапшылардың пікірлерін пайдаланудың негізгі мақсаттары:

- ағымдағы жағдайды түсіндіру

- жағдайды бағалау

- болжау

Ұсыныстар:

1 Сарапшыны таңдау кезінде оның бэкграундын, мәтінде көрсетілген адамдармен, компаниялармен және бөлімшелермен қарым-қатынасын анықтай отырып, оның білімін мұқият зерделеу қажет.

2 Сапалы журналистикадағы сарапшының құзыреттілігі мен субъективтілігі оның БАҚ-тағы әсеріне қарағанда маңыздырақ факторлар болуы керек.

3 Сараптамалық пулды жүйелі түрде кеңейту және осы саладағы бар әзірлемелерді қолдау қажет. Сараптамалық ресурс көздерінің бірі академиялық орта болып табылады.

4 Журналист пен спикер, оның ішінде сарапшымен қарым-қатынастың редакциялық ережелерін білу қажет.

5 Контекстті мұқият зерделеу, сарапшымен әрі қарай талқыланатын тақырыпқа ену керек. Сарапшылар үшін журналистің қызығушылығы, оның текстураны білуі, себеп-салдар байланыстарды сызу және сарапшының не туралы айтып жатқанын тез түсіну қабілеті өте маңызды факторлар болып табылады.

6 Әңгімелесуде ашық және көпшілік емес әңгіменің ауқымын анықтау ұсынылады.

7 Журналист маман таңдауда өз жауапкершілігін сезінуі маңызды.

ФАКТЧЕКИНГ

ДЕРЕККӨЗДІ ТЕКСЕРУ

• аты-жөні + жеке басын анықтау

әлеуметтік желідегі ақпарат

БҰРЫН ДЕРЕККӨЗ БОЛДЫ МА?

• фактіні қалай білуге болады?

Сөйлеуші қателесуі, өтірік айтуы немесе бүкіл оқиғаны есіне түсірмеуі мүмкін.

Ақпарат ресми түрде қолжетімді ме?

Мотивация дегеніміз не?

БҰЛ ТУРАЛЫ ТАҒЫ КІМ БІЛЕДІ?
БҰЛ ТУРАЛЫ КІМ КӨБІРЕК БІЛЕДІ??

• сөздерді құжаттамалық растау?

Дерек көзі жансыз және фиксация құралы болғаны дұрыс

Уолтер Робинсон, Bostone Globe (Шіркеудегі педофилдерін зерттеу, Spotlight): «Егер бізде құжаттар болмаса және құрбандардың аты аталмаса, біз материалды жариялауды жөн көрер едік. Шіркеудің жәбірленушілермен құпияны жариялауы туралы келісімге қол жеткізгені және белгілі бір мөлшерде өтемақы төлегені туралы ішкі құжаттардың болуы өте маңызды болды, олар шіркеудің бәрін білетінін дәлелдеді. Көбінесе шіркеу құжаттары құрбандардың сөздерінен әлдеқайда сенімді болды".

Фактчекинг процесінде ақпарат пен оның көзін ажырату қажет.

Және екеуін де тексеріңіз.

The Washington Post Fact Checker АҚШ-тың саяси қайраткерлерінің мәлімдемелері мен саяси бағыттағы жаңалықтар бағдарламаларын тексереді. Осы құрал арқылы мәлімдемелерді бірден төртке дейінгі шкала бойынша бағалайды, ең шынайы мәлімдемелер үшін бір «пиноккио» және ашық өтірік үшін төртеуі бар. https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/

«Нью-Йорк Таймс» газеті Джо Байден мен Дональд Трамптың президенттік дебаттар кезіндегі мәлімдемелерін нақты уақытта тексерді. https://www.nytimes.com/live/2020/09/29/us/debate-fact-check

МҮМКІН БОЛАТЫН ТАПСЫРМАЛАР:

1. Келесі сұраққа қандай жауап болуы мүмкін екенін зерделеңіз: «Ел президенті өтірік айтса, журналист не істеуі керек? Ал БАҚ не істеуі керек?»

Анализ жасау үшін кейс: MSNBC, CNBC, CBS, NBC және ABC американдық арналары АҚШ президенті Дональд Трамптың сөзін таратпай тастады, онда ол өткен сайлауды бұрмаланды және сыбайлас жемқорлыққа толы деп атады, өйткені олар оның сөздерін жалған және дәлелсіз деп санады.

2. Апта ішіндегі медиа-ньюсмейкерлер тізімін талдаңыз. Журналистер жүгінетін ньюсмейкер түрін белгілеңіз.

3. Берілген тақырып бойынша үш сарапшыны тауып, олардың пікірлерін алыңыз

4 БӨЛІМГЕ ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. The Data Journalism Handbook https://datajournalismhandbook.org/ и https://datajournalismhandbook.org/handbook/two

2. Фактчекинг бойынша нұсқаулық https://stevebuttry.wordpress.com/2010/10/28/tips-on-verifying-facts-and-ensuring-accuracy/

3. Верификация құралдары http://verificationhandbook.com/book/chapter10.php

ҚОСЫМША 1

Қазақстандағы саяси жүйенің ұрылымы.

Құқықтық негіздер, ерекшеліктер, нюанстар, тарихы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САЯСИ ЖҮЙЕНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

БИЛІК ОРГАНДАРЫНЫҢ ЖҮЙЕСІ

Конституциялық құрылыстың негіздері: жалпы сипаттамасы және тарихи алғышарттары.

Қазіргі Қазақстан мемлекеттілігінің бастауы 1991 жылғы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық заңмен қаланды. 1993 жылы тұңғыш Конституцияда экономикалық, саяси құқықтар мен бостандықтарға, лайықты өмір сүру жағдайлары мен әлеуметтік қамсыздандыруға кепілдік берілуі тиіс адамды ең жоғары құндылық деп танып, азаматтар, қоғам және мемлекет арасындағы қарым-қатынастардың қағидаттары заң жүзінде бекітілді. Мемлекет адам құқықтары мен бостандықтарының кепілі болып табылады және оларды оған бермей, қайырымды тұлға ретінде әрекет етеді деген қағида түбегейлі жаңа болды. Мемлекеттік жүйе айқындалды, егемендік жарияланды, билік тармақтары арасындағы қарым-қатынас жүйесінде тежемелік және тепе-теңдік қағидасы бекітілді, қазақ тілі мемлекеттік тіл болып танылды, Қазақстан Республикасының Президенті – Мемлекет басшысы болып танылды.

Қазақстан мемлекеттілігінің дамуының келесі кезеңі қазіргі 1995 жылғы Конституция болды. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік билік біртұтас, биліктің заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөлінуі және тежемелік және тепе-теңдік жүйесін пайдалана отырып, олардың бір-бірімен өзара әрекеттесуі қағидатына сәйкес Конституция мен заңдар негізінде жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасындағы қолданыстағы заң Конституцияның, тиісті заңдардың, өзге де нормативтік құқықтық актілердің, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің және Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларының нормалары болып табылады.

Мемлекет басшысы: құқықтық мәртебесі және негізгі өкілеттіктері

Мемлекет басшысы ретінде Президент мемлекеттік биліктің барлық тармақтарының үйлестірілген жұмыс істеуін және биліктің халық алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз етеді. Бұл оның конституциялық міндеттері мен функциялары, олар қандай да бір түрде оны билікті бөлу жүйесінен алып тастайды. Президент мемлекеттік органдар жүйесінің орталық буыны болып табылады және олардың иерархиясын басқарады. Сонымен бірге, Конституция Қазақстан Республикасының Президентін халықтың тікелей көшбасшысы ретінде қарастырады, оған осы баптың 1-тармағының нормасы дәлел. Заңның 44-бабына сәйкес Президент Қазақстан халқына елдегі жағдай және республиканың ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттары туралы жыл сайынғы жолдауын жасайды.

Конституцияның 44-бабына сәйкес Президенттің өкілеттіктерін екі топқа бөлуге болады: 1) жалғыз жүзеге асырылады; 2) басқа мемлекеттік органдардың қатысуымен жүзеге асырылады. Президенттің құзыреті Конституциямен және 1995 жылғы 26 желтоқсандағы «Қазақстан Республикасының Президенті туралы» Конституциялық заңмен белгіленген.

Үкімет, орталық және жергілікті атқарушы органдардың жүйесі және құрылымы

Қазақстанда атқарушы билік органдарына жоғарғы атқарушы орган ретінде үкімет, сонымен қатар орталық және жергілікті атқарушы органдар кіреді. Үкімет атқарушы билікті жүзеге асырады, атқарушы органдар жүйесін басқарады және олардың қызметіне басшылық жасайды. Үкімет алқалы орган болып табылады және өзінің барлық қызметінде Қазақстан Республикасының Президентінің алдында, ал Конституцияда көзделген жағдайларда Парламенттің алдында жауапты.

Үкімет Премьер-Министрден, оның орынбасарларынан, министрлерден және республиканың басқа да лауазымды адамдарынан тұрады. Үкіметтің құрылымы мен

ұрамы туралы ұсыныстарды Премьер-Министр тағайындалғаннан кейін он күн ішінде Президентке енгізеді. Үкімет мүшелері Қазақстан Республикасының халқына және Президентіне ант береді.

Үкімет Президенттің өкілеттігі шегінде әрекет етеді және жаңадан сайланған мемлекет басшысының алдында отставкаға кетеді. Республика үкіметі жаңа құрам бекітілгенге дейін өз міндеттерін орындайды.

Заң шығару саласында үкіметке заң шығару бастамасы құқығы берілген. Ол Парламентке заң жобаларын енгізеді және олардың орындалуын қамтамасыз етеді, мемлекеттік кірістерді қысқартуды немесе мемлекеттік шығыстарды ұлғайтуды көздейтін заң жобалары бойынша қорытындылар береді, заң жобаларын енгізу бойынша Президенттің тапсырмаларын орындайды. Сонымен қатар, ол министрліктердің, мемлекеттік комитеттердің және басқа да орталық ведомстволардың және жергілікті атқарушы органдардың заңдардың орындалуын бақылауды қамтамасыз етеді. Үкімет қаулылары Конституцияға, заңнамалық актілерге, Қазақстан Республикасы Президентінің жарлықтары мен өкімдеріне қайшы келмеуі керек.

Премьер-Министр үкіметті басқарады, оның қызметін ұйымдастырады және оған басшылық жасайды, оның жұмысына дербес жауап береді. Ол тағайындалғаннан кейін бір ай ішінде Парламентке үкіметтің бағдарламасы бойынша баяндама жасайды, ал қабылданбаған жағдайда екі айдың ішінде екінші баяндамасын ұсынады. Ол атқарушы биліктің басшысы ретінде үкімет қаулыларына қол қояды, Үкімет қызметінің негізгі бағыттары мен оның барлық маңызды шешімдері туралы Президентке есеп береді.

Министрлік мемлекеттік басқарудың тиісті саласына (аясына) басшылықты, сондай-ақ заңнамада көзделген шектерде салааралық үйлестіруді жүзеге асыратын республиканың орталық атқарушы органы болып табылады. Оларды Қазақстан Республикасының Президенті құрады, қайта ұйымдастырады және таратады. Министрлерді де Президент қызметке тағайындайды және босатады. Министрліктердің құқықтық мәртебесі қызметтің жекелеген сала-

ларын реттейтін әртүрлі заңдарда, заңға тәуелді актілерде бекітілген.

Министрліктер құрылымында министрліктің жүктелген қызмет бағыттарын тікелей басқаратын министрліктер, комитеттер, ведомстволар, ведомстволар құрылады. Олардың екі жақты бағынатын аумақтық бөлімшелері бар: тігінен тиісті министрлікке және көлденеңінен жергілікті әкімшілікке. Министрліктер өздеріне жүктелген билік тармақтарының жай-күйіне және одан әрі дамуына жауап береді.

Функциялары бойынша Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органдары саяси, экономикалық, құқықтық және қауіпсіздік, әлеуметтік және салааралық ұлттық органдарға бөлінеді.

Жергілікті атқарушы органдар тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктердің әкімдерінің мекемелері болып табылады. Әкімдер Қазақстан Республикасы Президентінің және Үкіметінің өкілдері болып табылады. Облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың әкімдерін Премьер-Министрдің ұсынуы бойынша облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың мәслихаттарының келісімімен Қазақстан Республикасының Президенті қызметке тағайындайды. Басқа әкімшілік-аумақтық бірліктердің (аудандық маңызы бар қалалардың, кенттердің, ауылдардың және ауылдық округтердің) әкімдерін халық тікелей сайлайды.

Жергілікті атқарушы органдардың құзыретіне мыналар жатады:

- аумақты дамытудың жоспарларын, экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларын, жергілікті бюджетті әзірлеу және олардың орындалуын қамтамасыз ету;
- коммуналдық меншікті басқару;
- осы аумақ әкіміне жүктелген атқарушы биліктің басқару аппаратын қалыптастыру және олардың жұмысын ұйымдастыру;
- өз құзыреті шегінде бұйрықтар мен басқа да нормативтік актілер шығару және олардың орындалуын бақылау.

Парламент: құқықтық мәртебесі және негізгі өкілеттіктері

Қазақстанның мемлекеттік басқару құрылымында маңызды орын биліктің заң шығарушы тармағы – Парламентке беріледі, оның ерекше қызметі ерекше құқықтық нысанда басқару шешімдерін қабылдау болып табылады. Конституцияда Парламенттің өкілділік принципіне ерекше мән берілген. Мәжіліс Қазақстан халқының мүддесін қорғайды.

Сенат жекелеген әкімшілік-аумақтық құрылымдарды білдіреді және аймақтық мүдделер мен пікірлерді, сондай-ақ Президенттің мемлекет басшысы ретіндегі пікірін білдіреді, ол осы палатаның құрылу тәсілдерінен көрінеді. Парламенттің әр палатасының депутаты Қазақстан халқына ант береді.

Парламент заңнамалық актілерді қабылдау арқылы мемлекеттік органдар қызметінің құқықтық негізін қамтамасыз етеді. Заңдар Қазақстан Республикасының Президенті қол қойғаннан кейін күшіне енеді.

Сот билігі: жүйесі және құрылымы

Қазақстанда сот төрелігін тек сот жүзеге асырады. Сот билігі азаматтық, қылмыстық және заңмен белгіленген сот ісін жүргізудің басқа да нысандары арқылы жүзеге асырылады. Заңда көзделген жағдайларда қылмыстық сот ісін жүргізу алқабилердің қатысуымен жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасының соттары – Жоғарғы Сот, жергілікті және басқа да соттар, оның ішінде заңмен құрылған мамандандырылған соттар. Қазақстанда мамандандырылған соттардың ішінде қазіргі уақытта әскери, қаржылық, экономикалық, әкімшілік және кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі соттар жұмыс істейді.

Республиканың Жоғарғы Сот Кеңесі Президент жанындағы консультативтік-кеңесші органдардың бірі болып табылады. Кеңесті Президент тағайындайтын Төраға басқарады. Кеңес құрамына мыналар кіреді: Конституциялық Кеңестің Төрағасы, Жоғарғы Соттың Төрағасы, Бас Прокурор, Әділет министрі, олардың құрамынан Сенат берген екі

орынбасар, Жоғарғы Сот Пленумы сайлайтын алты судья, Сонымен қатар, Кеңестің екі мүшесін Президент тағайындайды.

Прокуратура және Конституциялық Кеңес:

негізгі өкілеттіктер Қазақстан Республикасының прокуратурасы мемлекет атынан заңдардың, Қазақстан Республикасы Президентінің жарлықтарының және өзге де нормативтік құқықтық актілердің дәл және біркелкі қолданылуына жоғары қадағалауды жүзеге асырады. Республика аумағында жедел-іздестіру қызметінің, анықтау мен тергеудің, әкімшілік және атқарушылық іс жүргізудің заңдылығына қатысты құқықтық актілер шығарады, заң бұзушылықтарды анықтау және жою жөнінде шаралар қолданады, заңдарға және Конституцияға қайшы келетін өзге де құқықтық актілерге наразылық білдіреді және Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес сотта мемлекет мүддесін білдіреді, сондай-ақ заңда белгіленген жағдайларда, тәртіппен және шектерде қылмыстық қудалауды жүзеге асырады.

Прокуратура төмен тұрған прокурорлар жоғары тұрған прокурорларға және Бас прокурорға бағынатын органдар мен мекемелердің біртұтас орталықтандырылған жүйесін құрайды. Ол өз қызметін басқа мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардан, саяси партиялардан және өзге де қоғамдық бірлестіктерден тәуелсіз жүзеге асырады және тек Қазақстан Республикасының Президентіне есеп береді.

Конституциялық Кеңестің мәртебесі Конституциямен және Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 29 желтоқсандағы «Конституциялық Кеңес туралы» Конституциялық заңымен реттеледі. Дау туындаған жағдайда Конституциялық Кеңес Қазақстан Республикасы Президентінің, Парламент депутаттарының сайлауын және республикалық референдумды өткізудің дұрыстығы туралы шешім қабылдайды; Президент қол қойғанға дейін Парламент қабылдаған заңдардың Конституцияға сәйкестігін тексереді; Конституция нормаларына ресми түсініктеме береді; ауруына байланысты Президент қызметінен мерзімінен бұрын босатылған және қызметінен шеттетілген жағдайда белгіленген

конституциялық рәсімдердің сақталуы туралы қорытынды береді.

Сонымен қатар, Конституциялық Кеңес қолданылуға жататын заң немесе өзге де нормативтік құқықтық акті азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтіретін деп танылған жағдайларда қолдануға жататын нормативтік актілердің Конституцияға сәйкестігі туралы сот-тардың шағымын қарайды. Конституцияда бекітілген адам мен азамат. Конституциялық Кеңес елдегі конституциялық заңдылықтың жай-күйі туралы жыл сайын Парламентке жолдаулар да жібереді.

Жергілікті өзін-өзі басқару ұйымы

Конституцияда жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту-дың алғышарттары белгіленсе, «Қазақстан Республикасын-дағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Заң және тиісті тұжырымдамалар орталық және жергілікті деңгейлер арасындағы қатынастарды дамытудың негіздерін белгіледі.

Конституция жергілікті маңызы бар мәселелерді ше-шуге халықтың қатысуына негізделген жергілікті өзін-өзі басқарудың болуы мен қызмет етуін белгілейді. Мұндай мәселелерге мыналар кіруі мүмкін: елді мекенді жақсарту және әлеуметтік қамсыздандыру, кірістер алу және шығын-дарды жоспарлау, қылмысты азайту, білім беру және денса-улық сақтау қызметтерін көрсетуді жақсарту туралы шешім-дер және қоғамдастық тұрғындарының мүдделеріне тікелей немесе жанама әсер ететін басқа да мәселелер.

Негізгі Заңда жергілікті өзін-өзі басқаруды халық топтары жинақы тұратын аумақтарда халық, мәслихаттар және басқа да жергілікті өзін-өзі басқару органдары жүзе-ге асырады деп белгіленген. Басқаша айтқанда, жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілік-аумақтық бөліністің төменгі дең-гейінде жүзеге асырылуы керек. «Қазақстан Республикасы-ның әкімшілік-аумақтық құрылысы туралы» Заңына сәйкес, облыс облыстық маңызы бар қалалар мен аудандардан тұрады. Ауданның құрамына жалпы саны 300 мың адамнан

аспайтын аудандық маңызы бар қалалар, ауылдар, кенттер, ауылдық округтер кіреді. Ауылдық округ жалпы саны 500 адамнан кем емес екі немесе одан да көп ауылдық елді мекендерден тұрады.

Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының дербестігі тиісті заңмен белгіленген өкілеттіктер, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару қызметін ұйымдастыру шегінде кепілдік беріледі. Конституция сондай-ақ кейбір мемлекеттік функцияларды жергілікті өзін-өзі басқару деңгейіне беруді қарастырады.

Қазақстанда мемлекеттік басқарудың тиімділігін одан әрі арттыру мақсатында мемлекеттік биліктің барлық деңгейлері арасындағы өкілеттіктерді нақты шектеу, реформалар орталығын жергілікті өзін-өзі басқарудың төменгі деңгейіне көшіру мәселелері басымдыққа айналуда.

Әкімшілік реформа

1992 жылы елімізде нарықтық қатынастар жүйесіне көшу жағдайында мемлекеттіліктің қалыптасуының мақсаттары мен міндеттері айқындалған «Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы мен дамуының стратегиясы» қабылданды. 1995 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің заң күші бар «Мемлекеттік қызмет туралы» Жарлығының жариялануымен мемлекеттік қызметті кәсібилендіру және оның жалпы еңбек құқығы саласынан бөлінуі қамтамасыз етілді.

Мемлекеттің стратегиялық мақсаттарын жүзеге асыру басқарудың жаңа тәсілдерін талап етті. Осыған байланысты озық шетелдік тәжірибеге негізделген менеджерлерді даярлаудың инфрақұрылымы құрылуда. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Қазақстан менеджмент, экономика және болжау институты (ҚМЭБИ), Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Ұлттық жоғары мемлекеттік басқару мектебі (қазіргі Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы) құрылды. «Болашақ» халықаралық стипендиясы дарынды жастарды әлемнің жетекші оқу орындарында оқыту үшін тағайындалды.

Бұл ретте мемлекеттік қызметшілердің өздеріне де жоғары талаптар қойылуда. Атап айтқанда, Қызметтік этика ережелері (1997 ж.) қабылдануда. Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Жоғары тәртіптік кеңес және облыс әкімдері жанындағы тәртіптік кеңестер құрылды.

1997 жылы Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан-2030» Стратегиясы» ұзақ мерзімді бағдарламасын жариялады, онда ұзақ мерзімді басымдықтардың бірі ретінде тиімді және заманауи мемлекеттік қызметшілер корпусын құру жарияланған болатын. Бұл институционалдық реформаларды талап етті, сондықтан 1998 жылы мемлекет басшысына тікелей бағынатын және есеп беретін уәкілетті орган – Мемлекеттік қызмет істері агенттігі құрылды. 1999 жылы «Мемлекеттік қызмет туралы» Заң қабылданды.

Таңдау жүйесі өзгерді. Енді мемлекеттік қызметке тек конкурстық негізде түсу мүмкін болды, онда тестілеу мен әңгімелесу қарастырылған. Сонымен қатар, олар мемлекеттік қызметке кіру талаптарын анықтап, алға қойылған міндеттерді тиімді жүзеге асыру үшін қажетті білім, жұмыс тәжірибесі мен білім деңгейін белгіледі.

2005 жылы Мемлекеттік қызметшілердің Ар-намыс кодексі бекітілді, ол Қызметтік этика ережелерімен салыстырғанда олардың мінез-құлқына қойылатын талаптарды кеңейтті. 2006 жылы www.egov.kz веб-порталы, ал 2007 жылы Халыққа қызмет көрсету орталықтары іске қосылды.

2012 жылы Елбасы «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты халыққа Жолдауында халыққа, мемлекетке қызмет ету бәрінен де жоғары тұратын кәсіби мемлекеттік аппаратты қалыптастыру міндетін қойды. Мемлекеттік қызметтің жаңа моделінің тұжырымдамасы «ұлтқа қызмет ету» ұғымының синонимі ретінде «мемлекеттік қызмет» ұғымының өзін жаңғыртуды көздеді. Бұл бағыттағы негізгі қадамдар мемлекеттік қызметшілерді саяси және әкімшілік болып бөлу, әкімшілік қызметшілерді А басқару органы және Б атқарушы органға бөлу, сондай-ақ басқарушылық деңгейде мемлекеттік әкімшілік қызметшілерге төрт жылдық келісім-шартты

енгізу болды.

«Қазақстан-2050» Стратегиясының мақсаттарына қол жеткізу үшін «100 нақты қадам» Ұлт жоспары қабылданды. Оның бірінші бағыты кәсіби мемлекеттік аппаратты қалыптастыруға бағытталған. «100 нақты қадам» Ұлт жоспарын жүзеге асыру аясында 2015 жылдың соңында «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» жаңа Заң қабылданды. Заңның негізгі жаңалығы мемлекеттік қызмет жүйесінің аралас «лауазымдылық-мансап» үлгісінен «мансап» моделіне көшуі болды. 2016 жылы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы құрылды.

Заманауи тиімді мемлекет туралы көзқарас Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылғы «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Жолдауында көрініс тапты. Бұл азаматтардың барлық сындарлы өтініштеріне жедел және тиімді жауап беретін «Тыңдаушы мемлекет» тұжырымдамасы. Қабылданған шаралардың нәтижесі азаматтардың мемлекеттік билік органдарына деген сенімін қалпына келтіру болуы тиіс.

Тұрақты мемлекеттік басқарудың маңызды аспектісі мемлекеттік қызметтерді ашық және тиімді көрсету болып табылады. Реформалардың осы бағыты аясында үкіметке «электрондық үкімет» порталының үздіксіз жұмысын қамтамасыз ету және онымен ведомстволық ақпараттық жүйелерді интеграциялауды аяқтау тапсырылды. Сондай-ақ ел бес жыл ішінде мемлекеттік қызметкерлердің санын 25 пайызға қысқартуды көздеп отыр. 2020 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстандағы мемлекеттік қызметкерлердің саны 97 403 адамды құрады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың бастамасымен 2021 жылғы 1 қыркүйектен бастап Президенттік жастар кадрлық резервін жасақтау бойынша екінші іріктеу жүргізілуде. Жоба мемлекеттік басқару мен квазимемлекеттік секторда басшылық қызметтерді атқаруға дайын 35 жасқа дейінгі ең дайын және тәжірибелі жастардан дарындар пулын қалыптастыруға бағытталған.

Жоғары әкімшілік-саяси лауазымдарға бос орындар болған жағдайда резервке кандидаттар қарастырылады.

Қазақстанның саяси партиялары

Олар саяси жүйенің маңызды институты болып табылады, олар өмірдің барлық салаларында халықтың саяси ерік-жігерін қалыптастыруға, қоғамдық пікір туғызуға, азаматтардың саяси білімін ынталандыруға және тереңдетуге, парламенттің саяси қызметіне ықпал етуге арналған. және үкімет.

Қазіргі уақытта Қазақстанның саяси партиялары қоғамның саяси жүйесінің маңызды элементі, саяси және сайлау процесінің негізгі субъектісі болып табылады. Қазақстандағы партиялық жаңғыру үдерісінің динамикасының ерекшелігі демократияға көшудің күрделі саяси-экономикалық және әлеуметтік жағдайларда басталуы және осы факторлардың әсерінен қайта құру үдерісінің кезеңдік сипат алуында. XX ғасырдың 90-шы жылдарының басында Қазақстанның саяси саласында 300-ден астам қоғамдық ұйымдар, оның ішінде партиялар мен қозғалыстар тіркелді.

Дегенмен, саяси мозаика сайлаушылар арасында көптеген партияларды анықтауды қиындатты. Эволюциялық партиялық құрылыстың нәтижесі партиялардың шамадан тыс көптігінен бас тарту және республикалық масштабтағы бұқаралық партиялардың құрылуы болды. Қазіргі таңда елімізде «Ақ жол», ҚҰП, ЖСДП, «Ауыл», «Адал» партиялары ұсынатын алтыпартиялық жүйе бар, бұл жүйеде «Нұр Отан» партиясы басым. «Саяси партиялар туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес партияның қатарында кемінде 20 000 мүшесі болуы керек.

Парламенттік партиялар сайлауда алған әрбір дауыс үшін ең төменгі жалақының үш пайызын – бюджеттен қаржыландыру алады. Екінші партия заңда белгіленген 7 пайыздық межеден өтпесе де, Парламент Мәжілісін кемінде екі саяси партияның қатысуымен құруға мүмкіндік беретін құқықтық тетік бар. Бұл тетіктің енгізілуіне 2007 жылы өткен Мәжіліс депутаттарын сайлауда дауыс беру қорытындысы

бойынша барлық мандат «Нұр Отан» партиясына берілгені себеп болды.

ОСК сайлауына қатысуға өтініш берген саяси партиялар партиялық тізімге енгізілген әрбір адам үшін заңда белгіленген ең төменгі жалақының 15 еселенген мөлшерінде сайлау жарнасын төлейді. Алдыңғы сайлауда жеті және одан да көп пайыз дауыс алған саяси партиялар сайлау жарнасын төлемейді.

«Нұр Отан» партиясы – 1999 жылы Қазақстанның Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасымен құрылған елдегі ең ірі және басқарушы партия, Назарбаев оның төрағасы болып табылады (съезд өткенге дейін, онда партия басшылығы партияның басшылығына өтеді. Қазіргі президент Қасым-Жомарт Тоқаев). Ол центристік позициядан сөйлейді, доктрина Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың саясатын идеологиялық қамтамасыз ету мен жүзеге асыруға құрылған. Өткен жылдардағы барлық сайлаулардың қорытындысы бойынша «Нұр Отан» партиясы ең көп дауыс жинап, Қазақстан Республикасы Парламентінің қос палатасында да парламенттік көпшілікке ие болды.

Қазақстанның «Ақ жол» Демократиялық партиясы өзін «конструктивті оппозиция» ретінде көрсететін партия. Төраға – Азат Перуашев. 2012 жылдан бастап партия парламенттік партия болып табылады және Мәжілісте парламенттік фракциясы бар.

Қазақстан халық партиясы – қоғамдағы әлеуметтік әділеттілік пен теңдікке қол жеткізуді жақтайтын партия. Төрағасы – Айқын Қоңыров. 2012 жылдан бастап партия парламенттік партия болып табылады және Мәжілісте парламенттік фракциясы бар.

«Ауыл» халықтық-демократиялық патриоттық партиясы – аграрлық саланы қолдайтын, ауыл еңбеккерлерінің мүддесін қорғайтын партия. Төрағасы – Әли Бектаев. Ол ел парламентінде өкілдік етпейді.

Жалпыұлттық социал-демократиялық партиясы (ЖСДП) – саяси реформалар мен демократиялық институттарды нығайту үшін оппозициялық партия ретінде әрекет

ететін партия. Партия төрағасы – Асхат Рахымжанов. Ол ел парламентінде өкілдік етпейді.

«Адал» саяси партиясы – кәсіпкерлікті жақтайтын, өңірлерді қолдайтын партия. Партия төрағасы Серік Сұлтанғали. Ол ел парламентінде өкілдік етпейд.

Қазақстан Республикасының сайлау жүйесі

Қазақстан Республикасының Конституциясы еркін сайлауды мемлекеттік билікті ұйымдастырудың негізгі қағидаты, ал халық – егемендіктің ұстаушысы және мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы деп белгіледі. Еліміздің заңнамасы сайлаудың кезеңділігін, мемлекеттік органдарда халықтың әртүрлі әлеуметтік топтарының өкілдігін, сайлау органдары қызметінің ашықтығы мен жариялылығын қамтамасыз етеді.

Конституцияның 33-бабында 18 жасқа толған азаматтардың шығу тегіне, әлеуметтік, лауазымдық ерекшеліктеріне, сонымен бірге, мүліктік жағдайы, жынысы, нәсілі, ұлты, тілі, дінге көзқарасы, наным-сенімі, тұрғылықты жері немесе кез келген басқа жағдайларға қарамастан мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлау және сайлану, сондай-ақ республикалық референдумға қатысу құқығына кепілдік берілген. Сот әрекетке қабілетсіз деп таныған немесе сот үкімі бойынша бас бостандығынан айыру орындарында отырған азаматтардың сайлауға және сайлануға, республикалық референдумға қатысуға құқығы жоқ.

Сайлау және сайлану құқығы 1995 жылы қыркүйекте қабылданған «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Конституциялық заңда реттелген. Конституцияның және осы заңның нормаларына сәйкес Қазақстан Республикасының Президентін, Парламент Мәжілісінің және жергілікті өкілді органдардың депутаттарын, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлау жасырын дауыс беру арқылы жалпыға бірдей, тең және тікелей сайлау құқығы арқылы жүзеге асады.

Қазақстан Республикасының Президенті бес жыл

мерзімге сайланады. Президент болып тумысынан қырық жастан кіші емес, мемлекеттік тілді жетік меңгерген және Қазақстанда соңғы он бес жыл тұратын республика азаматы сайлана алады.

Қазақстан Республикасының азаматы болып табылатын және оның аумағында соңғы он жыл бойы тұрақты тұратын адам Парламент депутаты бола алады. Сенат 49 депутаттан тұрады. Сенаттың он бес депутатын Сенатта қоғамның ұлттық, мәдени және өзге де маңызды мүдделерінің өкілдігін қамтамасыз ету қажеттілігін ескере отырып, мемлекет басшысы тағайындайды. Сенаттың тағы 34 депутаты әр облыстан, Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларынан екі адамнан сайланады. Сенаттың сайланған мүшелерінің жартысы әр үш жыл сайын қайта сайланады. Сенат депутаттарын сайлау жанама сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру арқылы жүзеге асырылады. Отыз жасқа толған, жоғары білімі және кемінде бес жыл жұмыс өтілі бар, тиісті облыстың, республикалық маңызы бар қаланың немесе республика астанасының аумағында тұрақты тұратын адам Сенат депутаты бола алады.

Мәжіліс 107 депутаттан тұрады, оның 98-і партиялық тізім бойынша пропорционалды сайлау жүйесі бойынша, 9-ы Қазақстан халқы Ассамблеясы арқылы сайланады. Жиырма бес жасқа толған адам Мәжіліс депутаты бола алады. Саяси партиялар Парламенттің төменгі палатасының құрамын пропорционалды сайлау жүйесі арқылы (партиялық тізімдер бойынша) құрады.

Сайлау комиссиялары – Қазақстан Республикасындағы сайлауды әзірлеу мен өткізуді ұйымдастыратын мемлекеттік сайлау органдары. Сайлау комиссияларының өкілеттік мерзімі бес жыл. Сайлау комиссияларының біртұтас жүйесін Орталық, аумақтық және учаскелік сайлау комиссиялары құрады.

Әрбір Қазақстан азаматы өзінің сайлаушылар тізімдеріндегі деректерін тексеруге және оның тізімге енгізілмеуіне, тізімге дұрыс енгізілмеуіне немесе тізімнен шығарылуына, сондай-ақ сайлаушы туралы алғашқы деректердегі қателерге шағымдануға құқылы. «Қазақстан Республика-

сындағы сайлау туралы» Заңға сәйкес, Қазақстандағы сайлаушылар сайлауға тең құқылы және олардың әрқайсысының бір бюллетеньде бір дауысы бар.

Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты

Қазақстан көпвекторлы, прагматикалық және белсенді сыртқы саясатты жүзеге асыруда. Бұл ретте ұлттық мүдделер мен сыртқы экономикалық басымдықтарды қорғауға басты назар аударылады. Саяси және экономикалық ықпал ету, халықаралық нарықтар мен инвестициялық ағындар үшін мемлекетаралық бәсекелестіктің күшеюі жағдайында Қазақстан әлемдік қоғамдастықта жауапты қатысушы мәртебесін нығайтуы, өз бастамаларын неғұрлым тиімді және жүйелі түрде ілгерілетуді қамтамасыз ету, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес «тыңдаушы мемлекет» тұжырымдамасы, мемлекеттің, бизнестің, әрбір азаматтың мүдделерінің сыртқы периметрін ілгерілетуге және қорғауға баса назар аудару. Осыған байланысты 2020 жылдың наурыз айында Қазақстан Республикасының 2020–2030 жылдарға арналған Сыртқы саясат тұжырымдамасы қабылданды.

Қазақстан еліміздің сыртқы саясатының алты негізгі қағидатын анықтады:

1. Тұңғыш Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың сыртқы саяси курсының сабақтастығы.

2. Тұрақты, әділ және демократиялық әлемдік тәртіпті құруға жәрдемдесу; тең интеграция; қазақстандықтардың және шетелде тұратын отандастардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау.

3. Мемлекеттің сыртқы ашықтығына жәрдемдесу, қазақстандықтардың әл-ауқатын арттыру, елдің саяси, экономикалық және рухани әлеуетін дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау.

4. Барлық мемлекеттермен, мемлекетаралық бірлестіктермен және халықаралық ұйымдармен достық, тең

құқылы және өзара тиімді қарым-қатынастарды дамыту.

5. Көпжақты консультациялар мен келісімдер негізінде жаһандық және аймақтық проблемаларды шешуге халықаралық қоғамдастықтың ұжымдық көзқарасы мен тәсілдерін қалыптастыру.

6. Трансшекаралық сипаттағы қауіпсіздікке қауіп-қатер мен сын-қатерлерге ден қою, жанжалдарды шешу, жанжалдан кейінгі елдерде бейбітшілік орнату бойынша халықаралық қоғамдастықтың кешенді тәсілдерін әзірле.

Қауіптердің негізгі сыртқы көздері:

- халықаралық және аймақтық қауіпсіздік жүйелері тиімділігінің төмендеуі фонында көрінетін және Қазақстан төңірегіндегі жағдайды қиындатуға қабілетті әлемдік саясаттың негізгі субъектілері арасында қайшылықтардың болуы;

- жетекші мемлекеттердің (мемлекеттер топтарының) геосаяси мүдделерінің қақтығысы;

- жеке мемлекеттердің немесе мемлекеттер тобының өз мүдделерін ілгерілету үшін қысым, экономикалық және ресурстық артықшылықтарды пайдалануы;

- халықаралық қатынастардың субъектілері болып танылмаған күштердің халықаралық процестерге араласуы;

- халықаралық терроризм, қосарлы мақсаттағы технологиялар мен жабдықтардың, қару-жарақтың, оқ-дәрілердің, радиоактивті, химиялық, биологиялық және басқа да қауіпті заттар мен материалдардың заңсыз айналымы, қарулану жарысы, климаттың өзгеруі және т.б. сияқты дәстүрлі қауіпсіздік сын-қатерлері мен қатерлерінің шиеленісуі.

- Қазақстан қатысатын интеграциялық құрылымдар мен халықаралық ұйымдардың әлсіреуі;

- арнайы қызметтердің, басқа да ұйымдардың және шет мемлекеттердің жекелеген өкілдерінің Қазақстанның ұлттық мүдделеріне зиян келтіруге бағытталған қызметі.

- ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың

дамуына, гибридтік және киберсоғыс құбылыстарына байланысты әсер етудің жаңа факторларының пайда болуы.

● елдер мен аймақтар арасындағы экономикалық және технологиялық дамудың алшақтығының артуы, жаһандық қаржы жүйесінің осалдығы, сауда-валюта соғыстарының күшеюі, санкциялық қарама-қайшылықтар.

Қазақстан өзінің сыртқы саясатында өткен жылдардағы тұжырымдалған және жүзеге асырылған мақсаттар мен басымдықтардың сабақтастығына сүйенеді. Көпвекторлы саясат өткен жылдар ішінде өзін дәлелдеді және болашақта да негізінен сақталады. Бұл ретте қолданыстағы сыртқы саяси тетіктерді белсендірек жетілдіру және жаңғырту талап етіледі. Түптеп келгенде басты мақсат – сыртқы саяси қызметтен мемлекетке, ұлттық бизнеске және Қазақстан халқына нақты пайда алу.

Осыған байланысты мыналар көзделеді:

● сыртқы саяси сабақтастық стратегиясына сәйкес Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігін, оның халықаралық беделін нығайту;

● ұлттық, аймақтық және жаһандық қауіпсіздікті нығайту;

● қолайлы сыртқы ортаны қалыптастыру, Қазақстанның барлық мүдделі мемлекеттермен және халықаралық ұйымдармен достық, тең және өзара тиімді саяси және экономикалық байланыстарын нығайту;

● Қазақстанның халықаралық қауымдастыққа және әлемдік экономикалық байланыстарға интеграциясының жоғары деңгейіне қол жеткізу, мәдени-гуманитарлық, ғылыми, білім беру және сабақтас салалардағы ынтымақтастықты жандандыру; азаматтардың жеке және отбасылық мүдделерін, шетелде жеке және заңды тұлғалардың іскерлік мүдделерін қорғауды күшейту;

● Қазақстанның және шет мемлекеттердің қалың жұртшылығын мемлекеттің сыртқы саясатының ұзақ мерзімді

басымдықтары, практикалық қадамдары мен нақты нәтижелері туралы хабардар ету деңгейін арттыру.

Сыртқы саясатты жүзеге асыру құралдары

Конституцияға сәйкес Президент еліміздің сыртқы саясатының негізгі бағыттарын айқындап, халықаралық қатынастарда Қазақстанның атынан өкілдік етеді. «Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы туралы» Заңына сәйкес, Тұңғыш Президент өзінің тарихи миссиясына орай өмір бойы Қазақстан халқына, мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғаларға бастамаларымен үндеу жолдауға құқылы.

Парламент жоғары өкілді орган бола отырып, өзінің конституциялық өкілеттігі шегінде халықаралық шарттарды ратификациялау және денонсациялау мәселелері бойынша заң шығару жұмыстарын жүргізеді. Сыртқы саясат саласындағы уәкілетті орган болып табылатын Сыртқы істер министрлігі сыртқы саясаттың негізгі бағыттарын әзірлейді және мемлекет басшысының халықаралық бастамаларын іске асырады, сондай-ақ шет мемлекеттермен, мемлекетаралық бірлестіктермен және халықаралық ұйымдармен қарым-қатынаста орталық атқарушы органдардың қызметін үйлестіріп, Президент пен Үкіметке тиісті ұсыныстар енгізеді.

Атқарушы органдар жүйесін басқаратын үкімет шет мемлекеттермен, халықаралық және аймақтық ұйымдармен қарым-қатынастың дамуын қамтамасыз етеді, сыртқы экономикалық саясатты жүзеге асыру шараларын әзірлейді, сыртқы саяси қызметті қаржыландыруды жүзеге асырады.

Мемлекеттік органдар өз құзыреті шегінде және Сыртқы істер министрлігінің үйлестіруші рөлімен тұрақты негізде мемлекеттің халықаралық шарттары мен міндеттемелерін орындау жөніндегі жұмыстарды жүзеге асырады, сыртқы саясат саласында тактикалық тәсілдер мен нақты ұсыныстар әзірлейді. Мемлекеттік органдардың ішкі сипаттағы, сыртқы саяси салдары болуы мүмкін шешімдерді қабылдауы Сыртқы істер министрлігімен келісілуі тиіс.

Сыртқы істер министрлігі басқаратын дипломатиялық қызметтің бірыңғай жүйесінің негізгі құрамдас бөлігі Қазақстан Республикасының шетелдегі өкілдіктері болып табылады. Шет елдермен сауда-экономикалық ынтымақтастық жөніндегі үкіметаралық комиссиялар (комитеттер, кеңестер, форумдар) Қазақстанның мүдделерін ілгерілетудің негізгі құралы болып табылады.

Нәтижелер

Қазақстанның саяси жүйесінің дамуы тұтастай алғанда, бірте-бірте, кезең-кезеңімен таңдалған жолмен жылжуға мүмкіндік берген тарихи-саяси сипаттағы алғышарттардың болуымен ерекшеленеді.

Қазақстандағы әлеуметтік өзгерістер механизмінде саяси факторлардың (ерік, көшбасшы, мемлекет, партиялар) үстемдігі дамушы қоғам белгілерінің ерекшеліктерін анықтады. Бұл кезеңнің дамуының айқындаушы тенденциясы қоғамның барлық салаларындағы бұрынғы жүйенің құрылымдары мен байланыстарының жойылуы болды: экономика, саясат, мәдениет, әлеуметтік сала және т.б. Еліміздің жаңғыруы, жаһандану жағдайында оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру, кезең-кезеңімен және дәйекті реформалар – Қазақстанның бүкіл тәуелсіз даму жылдарында ұстанған негізгі ұстанымдары. Бұл ретте тұрақты дамудың негізгі принциптері – саяси тұрақтылық пен ұлттық топтасу сақталды.

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢДЕРІ

1991 жыл	Семей ядролық полигоны жабылды
1991 жыл	Қазақстан тәуелсіздік алды
1992 жыл	Қазақстан БҰҰ мүшелігіне қабылданды
1992 жыл	Азия қауіпсіздік бастамасы – АӨСШК құрды
1992 жыл	Қазақстан Республикасының Қарулы Күштері құрылды
1993 жыл	Кәсіпкерлікті қорғау және қолдау туралы заң қабылданды
1993 жыл	Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі және банк қызметі туралы заңдар қабылданды
1993 жыл	Ұлттық валюта – теңге енгізілді
1993 жыл.	«Болашақ» бағдарламасының іске қосылуы
1995 жыл	Жаңа салық жүйесі қалыптасты
1995 жыл	Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясы қабылданды
1997 жыл	Жаңа нарықтық зейнетақы жүйесі енгізілді, БЖЗҚ құрылды
1997 жыл	«Қазақстан-2030» Стратегиясы қабылданды
1997 жыл	Астананың ауысуы
2000 жыл	Ұлттық қор құрылды
2002 жыл	Қазақстан ТМД елдерінде бірінші болып S&P, Moody's, Fitch агенттігінің инвестициялық сенімділіктің тәуелсіз несиелік рейтингін алды.
1992–2005	Мемлекеттік шекараны құқықтық тіркеу
2009 жыл	Жаңа бюджет жүйесі қалыптасты, бюджет кодексі қабылданды
2009 жыл	«Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қорының құрылуы.

2010 жыл	Назарбаев Университетінің құрылуы және қыз метінің басталуы
2012 жыл	«Қазақстан-2050» Стратегиясы қабылданды
2014жыл	Еуразиялық экономикалық одақ құру туралы келісімге қол қойылды
2015 жыл	жүзеге асыру үшін Ұлттың 100 нақты қадамы жоспары қабылданды
	Бес институционалдық реформа
2015 жыл	Қазақстан ДСҰ-ға кірді
2017 жыл	Қазақстан 2017-2018 жылдарға БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты емес мүшесі болып сайланған Орталық Азиядағы алғашқы мемлекет болды.
2017 жыл	ЭКСПО-2017 халықаралық көрмесі өтті
2018 жыл	Астана халықаралық қаржы орталығы құрылды
2018 жыл	Судағы шекараны аяқтау - Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция
2019 жыл	Биліктің транзиті және Нұрсұлтан Назарбаевтың стратегиялық бағытының сабақтастығы қамта масыз етілді. Жаңа президент сайлауы өтіп, ол Қасым-Жомарт Тоқаев болды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ЖӘНЕ ҰСЫНЫЛҒАН КӨЗДЕР

Қазақстан Республикасының Конституциясы
https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

«Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы туралы» 2000 жылғы 20 шілдедегі Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңы.
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1019103

«Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 28 қыркүйектегі Конституциялық Заңы
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004029

«Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 7 наурыздағы Заңы
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1029703

«Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 30 мамырдағы Заңы
https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000054_

«Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы Заңы
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31106860

«Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылысы туралы» Қазақстан Республикасының 1993 жылғы 8 желтоқсандағы Заңы https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z930004200_

«Саяси партиялар туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 15 шілдедегі Заңы
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1032141

«Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы Заңы
https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000416

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан халқына Жолдауы. Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты»
https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-presidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-14-dekabrya-2012-g

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы.

https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2021 жылғы 1 қыркүйектегі «Халық бірлігі мен жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік іргетасы» атты Қазақстан халқына Жолдауы.
Қазақстан Республикасының 2020-2030 жылдарға арналған сыртқы саясат тұжырымдамасы
https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-koncepcii-vneshnei-politiki-respubliki-kazahstan-na-2020-2030-gody

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері агенттігі
https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet?lang=ru

Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы
https://stat.gov.kz/

Саяси жүйе: Қазақстанның теориялық аспектілері мен тәжірибесі. Көмекші құрал/ Булуктаев Ю.О., Буканова Ж.К., Иманбаева С.Е., Масатова Б.Б. – Астана: Саяси менеджмент мектебі, 2016. – 156 б.
https://spm.nurotan.kz/rus/deyatelnost/biblioteka/?cid=3&rid=218

Қазіргі 100 саяси терминдер мен ұғымдардың қысқаша сөздігі / Ж.Қ. Жалпы редакциясымен. Буканова – Астана: Саяси менеджмент мектебі, 2017. 30 б.
https://spm.nurotan.kz/rus/deyatelnost/biblioteka/?cid=1&rid=215

Қазақстан Республикасы Парламенті депутаттарының мәртебесі. Сілтеме. Құрастырушы: С.Е. Иманбаев. – Астана: Саяси менеджмент мектебі, 2016. – 29 б.
https://spm.nurotan.kz/rus/deyatelnost/biblioteka/?cid=1&rid=68

Қазақстандағы парламентаризмнің тарихы. Сілтеме / Ілиясова Г.Т., Масатова Б., Жұмашов Е. – Астана: Саяси менеджмент мектебі, 2016. – 29 б.
https://spm.nurotan.kz/rus/deyatelnost/biblioteka/?cid=1&rid=109

Әбіл Е.Қ., Көшербаева А.Б., Әбішева М.А., Алдиярова А.Е., Бурлаков Л.Н., Есенгелдина А.С., Жаров Е.Қ., Қадырова М.Б., Карамалаева З.Т., Мармонтова Т.В., Медеуов Ж.К. Посткеңестік кеңістік елдеріндегі мемлекеттік басқару эволюциясы. Қазақстан Республикасы. Мемлекеттік қызмет. «Киберленинка» электронды кітапханасы
https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-gosudarstvennogo-upravleniya-v-stranah-postsovetskogo-prostranstva-respublika-kazakhstan

Қалиев И.А. «Қазақстандағы сайлау кеңістігі мен мінез-құлық ерекшеліктері». «Киберленинка» электронды кітапханасы
https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-elektoralnogo-prostranstva-i-povedeniya-v-kazakhstane

ҚОСЫМША 2

Ақпаратпен жұмыс, дереккөздер, заңды белгілер.

Ақпаратты, сұраныстарды, шағымдарды, ықтимал талаптарды және жанжалды жағдайларды іздеуді реттейтін заңдар.

Заңға сәйкес ақпарат – бұл ақпарат иесі алған немесе жасаған, кез келген тасымалдаушыға жазылған және оны анықтауға мүмкіндік беретін мәліметтері бар адамдар, заттар, фактілер, оқиғалар, құбылыстар мен процестер туралы мәліметтер.

Ақпаратты алудың екі жолы бар – «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» заңға сәйкес және «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» заңға сәйкес.

БАҚ туралы заң бойынша ақпарат алу тәртібі

БАҚ туралы заң ақпараттың қандай түрлерін қарастырады?

- Ресми хабарландырулар
- Ресми хабарламаларға қосылмаған ақпарат сұраулары
- Міндетті хабарламалар

Мемлекеттік орган ақпаратты қандай нысанда береді?

Ресми хабарламалар ауызша немесе жазбаша, оның ішінде электрондық құжат нысанында таратылуы мүмкін. Ауызша нысанда басшының немесе уәкілетті лауазымды тұлғаның көпшілік алдында мәлімдемесі қарастырылған.

Ресми хабарлама бұқаралық ақпарат құралдарына меншік нысанына және бағыныстылығына қарамастан тең шарттарда беріледі.

Журналист ұсынылған ресми хабарламаларды түсіндіру туралы сұрау салуды жіберуге құқылы, оған **сұрау салу тіркелген күннен бастап екі жұмыс күні ішінде** жауап берілуге не оны берудің мерзімін көрсете отырып жауап беруге не дәлелді бас тартуға құқылы.

Қосымша зерделеу мен тексеруді қажет ететін жағдайларда қарау мерзімін ақпарат иесінің басшысы бір рет күнтізбелік он бес күннен аспайтын мерзімге ұзартуы мүмкін, бұл туралы қарау мерзімі ұзартылған күннен бастап екі жұмыс күні ішінде бұқаралық ақпарат құралдарына хабарланады.

Құзыретіне қойылған мәселелерді шешу кірмейтін берілген ресми хабарламаларды түсіндіру туралы өтініш түскен жағдайда, екі жұмыс күнінен кешіктірмей бұл сұрау салу тиісті органдарға хабарламамен жіберілуге тиіс. бұл туралы бұқаралық ақпарат құралдарына.

Ресми хабарламаларға енгізілмеген ақпаратты сұрауға жауап беру мерзімдері

Жауап нысанға келіп түскен күннен бастап жеті жұмыс күні ішінде ұсынылады.

Сұралған ақпарат бірнеше ақпарат иеленушінің құзыретіне жататын және жазбаша сұрауға жауап беру кезінде басқа ақпарат иелерінен ақпарат алу талап етілетін жағдайларда, қарау мерзімін ақпарат иесінің басшысы бір рет ұзартуы мүмкін. күнтізбелік он бес күннен асса, бұл туралы қарау мерзімі ұзартылған күннен бастап екі жұмыс күні ішінде бұқаралық ақпарат құралдарына хабарланады.

Сұраныста қандай формада жіберуге болады?

Жазбаша, оның ішінде электрондық құжат нысанында.

Сұрау салуға бас редактордың (редактордың), уәкілетті тұлғаның немесе аккредиттелген журналистің қолы қойылуы және (немесе) электрондық цифрлық қолтаңбасымен куәландырылуы тиіс.

Жауап сұрау салу тілінде беріледі.

Ресми хабарламаларға кірмейтін ақпаратты беру тәртібі

Сұраныс формасы: ауызша, жазбаша.

Егер журналист ақпарат иесіне телефон арқылы ауызша өтінішпен жүгінсе, ол өзін таныстыруға және сөйлесудің аудиожазбасын, егер бар болса, хабарлауға міндетті.

Жазбаша немесе электрондық құжат нысанында берілген сұрау салулар бас редактордың (редактордың), уәкілетті тұлғаның немесе аккредиттелген журналистің қол

таңбасымен жіберіледі және не электрондық цифрлық қолтаңбасымен куәландырылады.

БАҚ-пен байланысқа кім жауапты?

Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарда, ведомстволарда, сондай-ақ Президентке тікелей бағынатын және есеп беретін мемлекеттік органдарда (Мемлекеттік күзет қызметін қоспағанда) уәкілетті тұлға тағайындалады немесе бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимыл жөніндегі уәкілетті бөлімше құрылады. , мемлекеттік органның құзыретіне жататын мәселелер және оның қызметі бойынша ақпарат тарататын.

Бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимыл жөніндегі уәкілетті тұлғаның функциялары:

- Ақпарат пайдаланушыларды мемлекеттік органның құзыретіне жататын мәселелер, сондай-ақ оның қызметі бойынша шынайы және қажетті ақпаратпен қамтамасыз ету;
- Бұқаралық ақпарат құралдарында сұхбаттар, түсініктемелер, жарияланымдар дайындауға көмек көрсету;
- Журналистер мен бұқаралық ақпарат құралдарының басқа да өкілдерін уақытша немесе тұрақты аккредиттеуден өткізу, сондай-ақ оларға мемлекеттік органның құзыретіне жататын мәселелер, сондай-ақ оның қызметі бойынша ақпаратты барынша толық және кеңінен таратуға жәрдемдесу;
- Баспасөз конференцияларын, брифингтер, сұхбаттар мен лауазымды тұлғалардың БАҚ өкілдерімен кездесулерін ұйымдастыру;
- Интернет-ресурсты техникалық қамтамасыз ету, оны кешенді қайта құру, дизайнын жетілдіру, жаңғырту және жаңа технологияларды енгізу бойынша ұсыныстар әзірлеу және енгізу;

- Ақпаратты пайдаланушылардан келіп түсетін сұраныстарға уақытылы жауап дайындау;

- Мемлекеттік органның және (немесе) оның бірінші басшысының интернет-ресурсында ақпаратты орналастыру;

- Қазақстан Республикасының заңдарында немесе сот актілерінде таратуға тыйым салынған немесе өзге де жолмен шектелген ақпаратты қоспағанда, мемлекеттік органның құзыретіне кіретін мәселелер бойынша ақпаратты барынша ашуға ықпал ететін өзге де функциялар, сондай-ақ оның қызметі күшіне енді.

БАҚ ТУРАЛЫ ЗАҢ ТАЛАПТАРЫНЫҢ ҮЛГІСІ

АҚПАРАТТЫ СҰРАУ

Кімге _____

(ақпарат иесінің аты-жөні)

Кімнен _____

(ұйым/медиа атауы, байланыс деректері)

СҰРАУ

Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 шілдедегі «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңының 18-1-бабына сәйкес келесі мәліметтерді беруіңізді сұраймын:

_____

(сұратылатын құжаттар мен мәліметтердің тізбесі көрсетіледі)

Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңның 18-1-бабының 1-тармағына сәйкес ақпарат иесі сұрау салуды алған күннен бастап жеті жұмыс күні ішінде жазбаша сұрау салуға жауап беруге міндетті.

Маған келесі мекенжай бойынша жауап беруіңізді сұраймын:

_____

(пошталық мекенжайды немесе электрондық пошта мекенжайын көрсетіңіз).

Бұқаралық ақпарат құралдарының сауалына жауап ұсынбағаны немесе уақтылы ұсынбағаны үшін мемлекеттік органдардың лауазымды адамдары Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген жауапкершілікке тартылатынын естеріңізге саламыз. Сұралған ақпаратты беруден бас тартуға бағыныстылық тәртібімен немесе мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың азаматтардың құқықтарына нұқсан келтіретін заңсыз әрекеттеріне шағым жасау үшін Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген сот тәртібімен шағым жасалуы мүмкін.

Құрметпен,

Бас редактор

(редактор, уәкілетті тұлға, аккредиттелген журналист)

Күні және қолы.

РЕСМИ ХАБАРЛАМАЛАР БОЙЫНША НҰСҚАУЛАРДЫ СҰРАУ

Кімге: _____

Кімнен: _____

Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 шілдедегі «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңының 18-бабына сәйкес келесі ресми хабарламаларға (ресми хабарламалардың, мәліметтердің немесе құжаттардың тізбесі көрсетілген, түсіндірме беру) түсініктеме беруіңізді сұраймын. ақпарат иесінен талап етіледі).

«Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңның 18-бабының 3-тармағына сәйкес ақпарат иесі берілген ресми хабарламаларды түсіндіру туралы жазбаша сұрау салуға сұрау салу тіркелген күннен бастап екі жұмыс күнінен кешіктірмей жауап беруге міндетті.

Маған түсініктеме беруіңізді сұраймын (сұранысқа жауаптың қалаған нысаны: қағаз немесе электронды) нысанда сұрау салу тілінде, келесі мекенжай бойынша: (электрондық нысанда пошталық мекенжай немесе электрондық пошта мекенжайы көрсетіледі) сұрауға жауап таңдалады).

Біздің сұрауымыз басқа ақпарат иелерінің құзыретіне әсер еткен жағдайда, екі жұмыс күнінен кешіктірмей бұл сауал бұқаралық ақпарат құралдарына бұл туралы хабарламамен тиісті органдарға жіберілуге тиіс.

Қолданыстағы заңнама ақпаратқа қол жеткізу құқығын бұзғаны үшін лауазымды тұлғалардың жауапкершілігін қарастыратынын естеріңізге саламыз. Бұқаралық ақпарат құралдарының сұрау салуы бойынша ақпарат берудің шарттары мен тәртібін сақтауыңызды сұраймыз, әйтпесе сіздің әрекеттеріңізге Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген бағыныстылық тәртібімен немесе сот тәртібімен шағымдануға мәжбүр боламыз. мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың азаматтардың құқықтарына нұқсан келтіретін заңсыз әрекеттеріне шағымданғаны үшін.

Құрметпен, Бас редактор (редактор, уәкілетті тұлға, аккредиттелген журналист)

Күні және қолы.

Ақпаратқа қол жеткізу туралы заңға сәйкес ақпарат алу тәртібі

Ақпаратты пайдаланушы - ақпаратты сұрайтын және (немесе) пайдаланатын жеке немесе заңды тұлға.

Ақпарат иелері:

- биліктің заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтары, жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару органдары мен институттары;
- мемлекеттік органдар болып табылмайтын мемлекеттік мекемелер;
- квазимемлекеттік сектор субъектілері;
- бюджет қаражатын алушылар болып табылатын заңды тұлғалар - мемлекеттік бюджеттен бөлінген қаражатты пайдалануға қатысты ақпарат бойынша;
- мемлекеттік монополия субъектілері - олар өндіретін (өткізетін) тауарлардың (жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің) бағаларына қатысты ақпарат бөлігінде;
- заңды тұлғаларға - олардың экологиялық ақпараты, төтенше жағдайлар, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар, олардың болжамдары мен салдары, өрт қауіпсіздігі, санитарлық-эпидемиологиялық және радиациялық жағдай, тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі және денсаулыққа теріс әсер ететін басқа да факторлар туралы мәліметтері бойынша. азаматтардың, елді мекендердің және өндірістік объектілердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- орталық және (немесе) жергілікті атқарушы органдардың функцияларын орындаушылар.

Ақпарат шектеуге жатпайды

Қол жеткізуге шектеу қойылмайтын ақпарат тізбесі (Ақпаратқа қол жеткізу туралы заң)

- азаматтардың қауіпсіздігі мен денсаулығына қауіп төндіретін төтенше жағдайлар мен апаттар, олардың сал-

дары, сондай-ақ дүлей зілзалалар, олардың ресми болжамдары мен салдары туралы;

- денсаулық сақтау, санитария, демография, көші-қон, білім, мәдениет, әлеуметтік қорғау, экономика, ауыл шаруашылығы, сондай-ақ қылмыстың жай-күйі туралы;

- терроризм актілерін жасау фактілері туралы;

- экологияның жай-күйі, өрт қауіпсіздігі, сондай-ақ санитарлық-эпидемиологиялық және радиациялық жағдай, тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі туралы;

- жеке және заңды тұлғаларға мемлекет беретін жеңілдіктер, өтемақылар мен жеңілдіктер туралы;

- адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын бұзу фактілері туралы;

- Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің алтын-валюта резервінің мөлшері туралы;

- мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны қамтитын нормативтік құқықтық актілерді, сондай-ақ олардың жобаларын қоспағанда, Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің мәтіндерін қамтитын;

- мемлекеттік құпияларды қамтитын мәліметтерді қоспағанда, республикалық және жергілікті бюджеттердің қаражатын қалыптастыру және жұмсау туралы;

- мемлекеттік құпияларды қамтитын мәліметтерді қоспағанда, республикалық және жергілікті бюджеттер қаражатының жұмсалуын бақылау туралы;

- ақпарат иелерінің, олардың лауазымды тұлғаларының заңды бұзу фактілері туралы;

- Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпияларына жатқызылған мәліметтерді қоспағанда, саяси, әлеуметтік және өзге де себептер бойынша, оның ішінде мұрағаттағылар бойынша жаппай қуғын-сүргіндер туралы.

Ақпаратқа қол жеткізу туралы заңға сәйкес суретті сұрау

Кімге _____

(ақпарат иесінің аты-жөні)

кімнен _____

(көрсетіңіз: аты-жөні, ЖСН, электрондық пошта мекенжайы, телефон нөмірі немесе басқа да байланыс құралдары)

АҚПАРАТТЫ СҰРАУ

«Ақпаратқа қол жеткізу туралы» 2015 жылғы 16 қарашадағы Қазақстан Республикасы Заңының 11-бабына сәйкес, Сізден келесі ақпаратты беруіңізді сұраймын:

_____

_____

(ақпарат иесінен сұралатын ақпарат немесе құжаттар тізбесі көрсетіледі)

«Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 11-бабының 12-тармағына сәйкес _____

нысанда жауап беруіңізді сұраймын

_____

(сұранысқа жауаптың қажетті нысаны: қағаз немесе электронды түрде көрсетіледі.

сұраныс тілінде.

Осы сауалға «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заңның 11-бабының 10-тармағында белгіленген мерзімде мына мекенжай бойынша жауап беруіңізді сұраймын:

_____

(сұранысқа жауаптың электрондық нысаны таңдалған жағдайда пошталық мекенжай немесе электрондық пошта мекенжайы көрсетіледі).

Құрметпен, _____

(ақпарат сұраған адамның қолы)

Күні: _____

Бас тарту және шағымдану

Қандай жағдайларда ақпараттан бас тартуға болады?

- егер сұрау салудың мазмұны сұрау жолданған ақпарат иесінің құзыретіне жатпайтын болса;
- сұрау салу «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңның талаптарына сәйкес келмесе;
- егер сұралған ақпарат қолжетімділігі шектеулі ақпаратқа қатысты болса;
- мемлекеттік бақылау және қадағалау шеңберінде жүргізілген тексерулердің нәтижелері бойынша шешім қабылдағанға дейін;
- ведомствоаралық және ведомствоішілік хат алмасу немесе мемлекеттік органдардағы кездесулер негізінде түпкілікті шешім қабылданғанға дейін;
- шет мемлекеттерден немесе халықаралық ұйымдардан алынған құжаттарды жария ету шарттары туралы өзара келісім қабылданғанға дейін.

Бас тартуға қалай шағымдануға болады?

Жоғары тұрған органға, не бағыныстылығы бойынша лауазымды тұлғаға, не сотқа (лауазымды тұлғалардың заңсыз әрекеттеріне шағымдану) жүгіну.

Жоғары тұрған органдарға және лауазымды тұлғаға алдын ала шағымдану сотқа арыз берудің міндетті шарты болып табылмауы маңызды.

Болжалды жауапкершілік: тәртіптік, азаматтық және әкімшілік.

ШАҒЫМ
(АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ)

Лауазымды тұлғалардың ақпаратқа қол жеткізу құқығын бұзатын немесе шектейтін заңсыз әрекеттеріне (әрекетсіздігіне), шешімдеріне даулау туралы.

Кімге: _____

(Шағымның мәнін сипаттаңыз: осы шағым бойынша даулананатын лауазымды тұлғаның әрекеттерінің, даулы шешімдерінің немесе әрекетсіздігінің заңсыздығы дегеніміз не).

Кімнен: _____

Жоғарыда аталған заңсыз әрекеттер (шешімдер, әрекетсіздік) (лауазымды тұлғаның тегі, аты, әкесінің аты, лауазымы көрсетілген) менің ақпаратты еркін алу және тарату құқығымның тыйым салынбаған кез келген жолмен бұзылуына (шектеуіне) әкеп соқты деп есептеймін. Қазақстан Республикасы Конституциясының 20-бабында және «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген заң:

_____

(ақпаратқа қол жеткізу құқығын бұзу немесе шектеу неден тұратынын көрсетіңіз.)

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, мен сізден сұраймын:

1. Осы шағымда көрсетілген ақпаратқа қол жеткізу құқығымды бұзатын немесе шектейтін заңсыз әрекеттерді, әрекетсіздіктерді, шешімдерді тексеруге;

2. Кінәлі лауазымды тұлғаны «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген жауапкершілікке тартуға.

3. Қабылданған шаралар туралы белгіленген мерзімдерде мына мекенжайға есеп беру: (жауап жіберу үшін мекенжайды көрсету).

Құрметпен, (Шағымданушының қолы)

Күні

ЗАҢ ШЫҒАРУ БАЗАСЫ

ҚР Конституциясы,

БАҚ туралы заң,

Ақпаратқа қол жеткізу туралы заң

Конрад Аденауэр атындағы Қор - Германия Федеративтік Республикасының саяси қоры. Қор өзінің бағдарламаларымен және жобаларымен халықаралық ынтымақтастық пен өзара түсіністікке белсенді және пәрменді ықпал етеді.

Қазақстанда Қор өкілдігі өз жұмысын 2007 жылы Қазақстан Республикасы Үкіметінің шақыруымен бастады. Қор мемлекеттік органдармен, ҚР Парламентімен, азаматтық қоғам ұйымдарымен, университеттермен, саяси партиялармен, кәсіпорындармен әріптестікте жұмыс істейді.

Қазақстан Республикасындағы Қор қызметінің негізі мақсаты саяси, білім беру, әлеуметтік, мәдени және экономикалық даму саласындағы ынтымақтастық жолымен Германия Федеративтік Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасындағы өзара түсіністік пен әріптестікті нығайту болып табылады, сол арқылы Қазақстанның одан әрі дамуы мен өркендеуіне ықпал етеді.

Қазақстандағы Конрад Аденауэр атындағы Қор қызметінің басым бағыттары:

- Партияның саясаты мен жұмысы бойынша кеңес беру
- Парламентарлық диалог
- Энергетика және климат
- Жергілікті өзін-өзі басқару
- Саяси білім
- БАҚ (Медиа)
- Жергілікті Sur-Place шәкіртақы бағдарламасы

Мекенжайы:
Конрад Аденауэр атындағы Қордың Қазақстандағы өкілдігі
Қабанбай батыр көшесі, 6/3 - 82
010001 Нұр-Сұлтан
Қазақстан

Байланыс деректері:
Info.Kasachstan@kas.de
+7 7172 92 50 13
+7 7172 92 50 31
https://www.kas.de/kk/web/kasachstan/home